

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra**

Egidijaus Vosylio,
IV kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studento programa

Magistro darbas

**TEMA:
TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ KLAUSIMAI LIETUVOS TEISMŲ IR EUROPOS
ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOJE**

Darbo vadovas:
Lekt. dr. Rimantas Simaitis

Recenzentas:
Prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius

Vilnius, 2007

TURINYS

SANTRUMPOS.....	3
ĮVADAS.....	4
1. TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ PRINCIPŲ SAMPRATA.....	6
2. TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ TEISMINĖS GYNYBOS UNIVERSALUMAS.....	13
3. BENDROSIOS TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ PRIELAIDOS IR SĄLYGOS LIETUVOS TEISMŲ IR EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOJE.....	19
3.1. Kai kurios asmenys teisės kreiptis į teismą prielaidos.....	19
3.1.1. Įstatymų nustatytos tai bylų kategorijai išankstinio sprendimo ne teisme tvarkos laikymasis.....	20
3.1.2. Įsiteisėjusio teismo (arba arbitražo) sprendimo, priimto dėl ginčo tarp tų pačių šalių dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu, arba teismo nutarties priimti ieškinio atsisakymą ar patvirtinti taikos sutartį nebuvimas.....	25
3.2. Kai kurios asmenys teisės kreiptis į teismą sąlygos.....	28
3.2.1. Tapati teismo žinioje esanti byla.....	30
3.2.2. Šalių susitarimas perduoti ginčą spręsti arbitražui, kai atsakovas prieštarauja ginčo nagrinėjimui teisme ir reikalauja laikytis arbitražinio susitarimo.....	31
4. TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ TEISMINĖS GYNYBOS PRIEINAMUMAS.....	33
4.1. Bylinėjimosi išlaidos.....	34

4.2.	Procesiniai	ir	materialieji	
terminai.....				39
4.3.	Teisė	kreiptis	į apeliacinės	instancijos
bei kasacinę	teismą.....			41
4.4.	Asmenys,	turintys	teisę	kreiptis
į teismą.....				44
4.5.	Teisės	kreiptis	į teismą	prieinamumas
kreipiantis	į Europos	žmogaus	teisių	teismą.....
				4
8				
IŠVADOS.....				5
0				
PASIŪLYMAI.....				5
3				
NAUDOTA				
LITERATŪRA.....				54
SANTRAUKA.....				5
9				
SUMMARY.....				6
0				

SANTRUMPOS

Šiame darbe nurodytiems sutrumpinimams priskiriama nurodyta reikšmė:

Konvencija – 1950 m. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.

EŽTT – Europos žmogaus teisių teismas.

Konstitucija – Lietuvos Respublikos Konstitucija.

CK – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas.

CPK – Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas.

Žmogaus teisės yra neatskiriamos nuo žmogaus asmenybės

V. Vadapalas

ĮVADAS

Tiek teisė kreiptis į teismą, tiek ir nuosavybės teisė yra vienos pagrindinių žmogaus teisių, kurias gina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Ir Lietuvos Respublikos CK, ir CPK įtvirtina tarptautinės teisės prioriteto prieš vidaus teisę principą. Lietuvos Respublikai ratifikavus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, ji tapo sudėtine Lietuvos teisės sistemos dalimi, todėl teismai Lietuvos vidaus teisę turi aiškinti ir taikyti šios Konvencijos kontekste ir, esant vidaus teisės ir Konvencijos nuostatų kolizijai, suteikti prioritetą Konvencijos nuostatomis. Tokia išvada neabejotinai inspiruota Konstitucijos 135 straipsnio. Jame sakoma, kad Lietuva pripažįsta visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus. O vienas iš tokių yra tarptautinės teisės viršenybės prieš nacionalinę teisę principas.

Todėl sprendžiant klausimus, susijusius su asmens teise kreiptis į teismą, pirmiausia reikia remtis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis ir Europos žmogaus teisių teismo praktika, aiškinant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas.

Būtent Europos žmogaus teisių teismo ir Lietuvos nacionalinių teismų praktika, sprendžiant klausimus, susijusius su asmens teisės kreiptis į teismą, ir bus nagrinėjama šiame darbe (*darbo objektas*).

Darbo tema pasirinkta dėl jos *naujumo ir aktualumo*. Darbo naujumą parodo tai, kad darbe plačiai analizuojama naujausia Lietuvos teismų ir Europos žmogaus teisių teismo praktika teisės kreiptis į teismą klausimais ir pateikiami jos apibendrinimai. Temos aktualumą apibūdina tai, kad Lietuvos autorių ši tema taip smulkiai ir sistemingai iki šiol nebuvo analizuojama. Darbe aptariamos naujausios tendencijos, pastebimos Lietuvos teismų ir Europos žmogaus teisių teismo praktikoje, į kurias būtina atkreipti dėmesį tiek Lietuvos teismams, tiek praktikuojantiems teisininkams.

Darbo tikslas – atskleisti asmens teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo ypatumus Lietuvos teismų ir Europos žmogaus teisių teismo praktikoje.

Darbo tikslas sąlygojo šių *darbo uždavinių* sprendimą:

- pateikti asmens teisės kreiptis į teismą principo sampratą;
- aptarti šio principo universalumą ir prieinamumą;
- panagrinėti teisės kreiptis į teismą sąlygas Lietuvos teismų ir Europos žmogaus teisių teismo praktikoje.

Darbo metodai. Rašant šį darbą buvo naudojami sisteminis, lyginamasis, analitinis, formalusis teisinis, turinio analizės, loginis metodai. Sisteminiis tyrimo metodas - naudojamas išsiaiškinti teisės kreiptis į teismą turinį, jos vietą tarp kitų asmens teisių. Lyginamasis tyrimo metodas - naudojamas lyginant šios teisės įtvirtinimą nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės

aktuose bei Lietuvos teismų ir EŽTT praktikoje. Analitinis - naudojamas analizuojant šios konstitucinės teisės įgyvendinimo praktines problemas bei perspektyvas. Turinio analizės, formalusis teisinis ir loginis metodai - naudojami visame baigiamajame darbe, todėl nėra tikslinga bei prasminga išskirti jų naudojimo sferų.

Darbo šaltiniai. Kadangi darbo tema yra daugiau praktinė, pagrindinius darbo šaltinius sudaro Lietuvos teismų ir EŽTT praktika civilinėse bylose. Be praktinės medžiagos darbe remtasi Lietuvos ir tarptautiniais teisės aktais, o taip pat tokių autorių kaip Driukas A., Valančius V., Katuoka S., Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V., Vėlyvis S., Simaitis R., Ambrasaitė G., Krivka E., Čiževskij V. S., Abromavičienė G., Norkus R., Miškinis P. A., Olzen D., Kerfack R. moksliniais darbais.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, kurie skirstomi į smulkesnius poskyrius bei išvados ir pasiūlymai.

Pirmasis darbo skyrius skirtas asmens teisės kreiptis į teismą principo sampratos atskleidimui. Šiame skyriuje pateikiama minėto principo sąvoka, pagrindiniai bruožai bei teisinis reglamentavimas.

Antrajame darbo skyriuje aptariamas asmens teisės kreiptis į teismą universalumas.

Trečiasis darbo skyrius skirtas asmens teisės kreiptis į teismą prielaidoms ir sąlygoms analizuoti. Šis skyrius apima didžiausią darbo dalį, nes jame aptariamos bendrosios kreipimosi į teismą sąlygos bei pripažįstami tam tikri šios teisės ribojimai Lietuvos teismų ir EŽTT praktikoje.

Ketvirtajame skyriuje analizuojamas teisės kreiptis į teismą prieinamumas.

Darbo pabaigoje pateikiamos konkrečios darbe atliktų tyrimų esmę atspindinčios išvados bei pasiūlymai.

1. TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ PRINCIPO SAMPRATA

Pastaruoju metu žmogaus teisių apsaugai skiriama nemažai dėmesio. Išskirtine šiuolaikinės visuomenės ypatybe reikia laikyti faktą, kad žmogaus teisių apsaugos srityje nemažą vaidmenį vaidina dvi teisės sistemos: valstybių vidaus teisės sistemos (nacionalinės teisės sistemos) ir tarptautinės teisės sistema.

Kalbant apie šių teisės sistemų ryšį pažymėtina, jog yra keletas skirtingų teorijų šiuo klausimu – tai dualistinė ir monistinė teorijos. Dualistai, prie kurių priskiriame H. Triepelį, L. Oppenheimą ir K. Stuppą, teigia, kad tarptautinė ir nacionalinė teisė – tai dvi skirtingos sistemos, dvi skirtingos teisėtvarkos. Tai du ratai, nebent susisieks, tačiau niekada nesusikerta. Galima būtų sutikti su teiginiu, kad šios dvi teisės sistemos yra savarankiškos, tačiau, kad šios dvi sistemos nesusikerta ir nesąveikauja, sutikti negalima¹.

Mūsų nuomone, tarptautinė ir nacionalinė teisė turi bendrą veikimo sferą ir yra glaudžiai susijusios. Šių teisės sistemų sąveiką, tarpusavio atitikimą ir ypatumus panagrinėsime analizuodami Lietuvos teismų ir Europos žmogaus teisių teismo praktiką užtikrinant asmens teisę kreiptis į teismą.

Prieš nagrinėdami teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo ypatumus Lietuvos teismų ir Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT) praktikoje, pateiksime teisės kreiptis į teismą principo sampratą ir reglamentavimą Lietuvos ir tarptautiniuose teisės aktuose.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje nustatyta, kad asmuo, kurio teisės ir laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Ši nuostata įtvirtinta ir tarptautiniuose teisės aktuose - 1966 metų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto² 2 straipsnio 3 dalyje, 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos³ 6 straipsnyje.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje tiesiogiai neįtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą. EŽTT daugelyje savo sprendimų konstatavo, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis įtvirtina ne tik procesines garantijas nagrinėjant bylą teisme, bet ir teisę kreiptis į teismą. Pažymėtina, kad Konvencijoje įtvirtinta ir asmens teisė kreiptis į teismą - tai yra EŽTT išvada. Byloje *Golder v. Jungtinę Karalystę*⁴ EŽTT padarė išvadą, kad Konvencijos paskirtis yra garantuoti konkrečias ir efektyvias, o ne teorines ar iliuzines teises. Juk kiekvienas

¹ KATUOKA S. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija Lietuvos teisinėje sistemoje. Jurisprudencija, mokslo darbai, 2000, t. 15 (7). p. 56.

² Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Žin., 2002, Nr. 77-3288).

³ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Žin., 1995, Nr. 40-987).

⁴ *Golder v. United Kingdom*, Application no. 4451/70, Judgment of 21 February 1975 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2006-10-18/9:05).

asmuo turi turėti teisę kreiptis į teismą, kad šis nustatytų jo teises bei pareigas, nes asmeniui turi būti suteikiama apsauga nuo bet kokio piktnaudžiavimo. Taigi teisė kreiptis į teismą yra vienas iš pagrindinių teisės į teismą elementų ir viena svarbiausių žmogaus teisių, kurią gina Konvencija.

Asmens teisė kreiptis į teismą - tai pažeidžiamų žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių svarbiausia ir efektyviausia gynybos priemonė. Teisminės gynybos garantija reiškia žmogaus teisę kreiptis į teismą su skundu, prašymu ar pareiškimu ir kartu teismo pareigą - išnagrinėti tokį skundą (prašymą, pareiškimą) ir priimti dėl jo teisėtą, teisingą ir pagrįstą sprendimą⁵.

EŽTT byloje *Marčia v. Belgija*⁶ pabrėžė, kad valstybė, vykdydama Konvencijoje nustatytas pareigas, tam tikrais atvejais, kai yra įpareigota imtis veiksmų, negali likti pasyvi. Tai konstatuota ir byloje *Airey v. Airija*⁷. EŽTT, garantuodamas bylos šalims efektyvią kreipimosi į teismą teisę, valstybei palieka galimybę laisvai rinktis priemones šiam tikslui pasiekti. Bet kuriuo atveju ne EŽTT funkcija yra nurodyti, kurių priemonių turi būti imtasi siekiant užtikrinti šią teisę.

Pažymėtina, kad išskiriamas svarbus, bet tiesiogiai Konvencijoje neįtvirtintas teisės kreiptis į teismą elementas - teismų sprendimų vykdymas. Ši teisė liktų neįgyvendinta, jei valstybės - Konvencijos dalyvės teisinė sistema leistų, kad galutinis teismo sprendimas liktų neveiksmingas⁸.

Neįmanoma įsivaizduoti, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje būtų išsamiai aprašytos bylos šalims suteiktos procesinės garantijos - teisingas, viešas ir greitas bylos nagrinėjimas, negarantuojant teismo sprendimo vykdymo. Bet kurio teismo priimto sprendimo vykdymas turi būti suprantamas kaip vientisa teisės į teismą dalis. Teisė į teismą būtų iliuzinė, jei valstybė savo vidaus teisėje negarantuotų teismų sprendimų vykdymo. EŽTT byloje *Van de Burk v. Olandija*⁹ nustatė, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį pažeidžia teismo priimtų sprendimų nevykdymas. Toks pat principo pažeidimas buvo nustatytas ir byloje *Jasiūnienė v. Lietuvą*, kur buvo neįvykdytas Klaipėdos apygardos teismo sprendimas, priimtas 1996 metais, siekiant atkurti pareiškėjos nuosavybės teises. EŽTT priminė, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė kreiptis į teismą dėl civilinio pobūdžio teisių ir pareigų nustatymo apima ir pareigą vykdyti teismo priimtus sprendimus¹⁰. EŽTT rėmėsi praktikoje išvystytu principu, kad valstybė pati pasirenka būdus, kaip atkurti pažeistas Konvencijos įtvirtintas teises.

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. – Vilnius: Teisės institutas, 2000, p. 222-223.

⁶ *Marčia v. Belgium*, Application no. 6833/74, Judgment of 13 June 1979 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2006-11-10/11:01).

⁷ *Airey v. Airija*, Application no. 6289/73, Judgment of 9 October 1979 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2007-01-18/15:05).

⁸ *Kutic v. Croatia*, Application no. 48778/99, Judgment of 1 June 2002 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2007-01-18/15:09).

⁹ *Van de Hurk v. Netherlands*, Application no. 16034/90, Judgment of 19 April 1994 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2007-02-02/12:43).

¹⁰ Prieiga per internetą: http://www.tm.lt/?item=stras_publ, (prisijungimo laikas: 2006-12-20/08:09).

Kalbant apie paties principo kreiptis į teismą esmę, pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje kalbama apie galimybę teismo tvarka ginti pažeistas konstitucines teises ir laisves, tačiau neišvengiamai šį principą būtina suprasti gerokai plačiau, nes Konstitucija įtvirtina tik kai kurias svarbiausias asmens teises, o kitas teises nustato kiti įstatymai ar jų lydymieji aktai (poįstatyminiai aktai).

Žmogus laisva valia tvarko savo asmeninį gyvenimą, santykius su kitais asmenimis ir laisva valia naudojasi teismine gynyba (Konstitucijos 22 straipsnis). Tačiau jeigu kokios nors aplinkybės apsunkintų ar padarytų neįmanomą galimybę realiai pasinaudoti teise į teisminę gynybą, tektų pripažinti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą. Todėl yra tikslingas ir pateisinamas atitinkamų įgalinimų, skirtų padėti būtiniais atvejais žmonėms realizuoti jų konstitucinių teisių gynybą, suteikimas įstatymu valstybės institucijoms ar jų pareigūnams, bet su sąlyga, kad tai neprieštaraus Konstitucijai¹¹.

Labai svarbu, kad Konstitucija 30 straipsnyje įtvirtino „asmens“, o ne „žmogaus“ sąvoką, nors šis straipsnis yra Konstitucijos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodyne¹² pateikiamas toks asmens apibūdinimas: fizinis asmuo (individas) ar fizinių asmenų grupė, juridinis asmuo, kitas asmuo, neturintis juridinio asmens teisių (pvz., taryba, valdyba, komisija, visuotinis narių susirinkimas, nuolat veikiantis pasitarimas ir pan.). Taigi sąvoka „asmuo“ apima tiek fizinį, tiek juridinį asmenį. Tas pats yra nurodyta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaro 1 dalyje¹³.

Pastebėtina, kad Konstitucijoje įtvirtinta norma apima ir kitų valstybių asmenų teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos įstatymo nustatyta tvarka. Tokią teisę garantuoja ir kiti įstatymai, reglamentuojantys šios teisės realizavimo tvarką. Tuo pačiu pažymėtina, jog „asmens teisė kreiptis į teismą – tai pažeidžiamų žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių svarbiausia ir efektyviausia gynybos priemonė“¹⁴. Teisminės gynybos garantija reiškia žmogaus teisę kreiptis į teismą su skundu, prašymu ar pareiškimu ir kartu teismo pareigą – išnagrinėti tokį skundą (prašymą, pareiškimą) ir priimti dėl jo teisėtą, pagrįstą ir teisingą sprendimą. Teismas savo ruožtu gali būti žmogaus teisių ir laisvių gynimo garantas tik tuo atveju, jeigu yra realiai užtikrintas jo paties nepriklausomumas ir neliečiamumas, kas įtvirtinta Konstitucijoje. Šia teise gali naudotis kiekvienas

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Vilnius, 1994 m. vasario 14 d).

¹² MOCKEVIČIUS R. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p. 34.

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. – Vilnius: Teisės institutas, 2000, p. 223.

¹⁴ Ten pat.

fizinis asmuo, dirbantis valstybinėje, privačioje, mišrioje įmonėje, įstaigoje, organizacijoje, ar niekur nedirbantis asmuo, pensininkas, studentas, kariškis, kalinys, juridinis asmuo ir pan.¹⁵

Kaip minėta, teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos būtina aiškinti plačiau, t. y. kad teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos apima ne vien tik konstitucines teises, kurios reglamentuotos Konstitucijoje, tačiau ir asmenų teises bei laisves, įtvirtintas kituose teisės aktuose. Toks šio principo aiškinimas ir supratimas grindžiamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsniu¹⁶, kuriame numatyta, jog kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas. Ši Konvencijos norma įtvirtina principą, kad iš esmės kiekvieną teisinį ginčą turi spręsti teismas.

Teisės teorijoje dėl teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos principo mokslininkai diskutuoja, ar galima šį principą laikyti absoliučiu. Vieningos nuomonės šiuo klausimu nėra. Vieni teigia¹⁷, kad šis principas yra absoliutus ir jokie jo ribojimai negalimi. Kiti¹⁸ mano priešingai ir teigia, kad teisė kreiptis į teismą nėra absoliuti, todėl turi būti ribojama. Kreipimasis į teismą vien tik siekiant „patampyti“ atsakovą ar aiškiai nepagrįsto reikalavimo pareiškimas laikytini piktnaudžiavimu teise kreiptis į teismą.

Teisės į teisminę gynybą prigimties aiškinimas yra toks pat senas kaip ir pati teisė. Jau romėnų teisė bandė paaiškinti materialiosios subjektinės teisės ir teisės į gynybą (procesinės teisės) santykį¹⁹. Manoma, kad teisė į gynybą lemia ir pačią subjektinę teisę. Neturėdamas teisės į gynybą, asmuo neturi ir subjektinės teisės – *ubi remedium, ibi jus*.

Visai kitokios nuomonės yra R. K. von Savigny²⁰, kurio manymu būdama pažeista, subjektinė teisė virsta teise į ieškinį. Taigi manoma, jog kas turi materialiąją subjektinę teisę, turi ir teisę į gynybą (procesinę teisę). Todėl teisė į gynybą yra ne proceso, o materialioji teisė, pareikšta atsakovui, tai yra asmeniui, pažeidusiam materialiąją subjektinę teisę²¹.

Vokietijos mokslininkai F. Windscheidas ir A. Wachas mano, jog teisė į gynybą nesietina su subjektine materialiąja teise²². Ieškiniui pareikšti nebūtina turėti materialiąją subjektinę teisę, o pakanka procesinio teisinio teismo ir veiksnio. N. Andrews²³, kuris pritarė aukščiau

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. – Vilnius: Teisės institutas, 2000, p. 222-223.

¹⁶ Konvencijos straipsniai pateikiami su pakeitimais, padarytais protokolu Nr. 11 (Žin., 2000, Nr. 96-3016).

¹⁷ LAUŽIKAS E., MIKELĖNAS V., NEKROŠIUS V. Civilinis proceso teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia. 2003, p. 145.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ NEKROŠIUS L., NEKROŠIUS V., VĖLYVIS S. Romėnų teisė. – Kaunas: Vijusta, 1996, p. 31-32.

²⁰ MIKELĖNAS V. Civilinis procesas. I dalis. – Vilnius: Justitia, 1997, p. 15.

²¹ LAUŽIKAS E., MIKELĖNAS V., NEKROŠIUS V. Civilinis proceso teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia. 2003, p. 19.

²² Ten pat.

²³ NEIL ANDREWS. Principles of Civil procedure. – London, Sweet and Maxwell, 1994, p. 25-27.

išsakytai antrajai nuomonei teigia, kad „teisė į gynybą yra savarankiška asmens teisė ir jos negalima tapatinti su asmens subjektine materialiąja teise - tai dvi savarankiškos teisės, nors ir glaudžiai susijusios“. Jis nurodo, kad „nepriklausomai nuo teisės sistemos, asmeniui turi būti užtikrinama galimybė kreiptis į teismą dėl tariamai jo pažeistos teisės ar įstatymo saugomo intereso. Ir joks atsisakymas dėl šios turimos teisės negalioja“.

Mūsų nuomone, priimtinesnė antroji nuomonė, nes tik išnagrinėjęs bylą iš esmės, teismas sprendžia, ar asmuo turi subjektinę materialiąją teisę, ar jos neturi. Todėl, iki kol bus nustatyta materialioji subjektinė asmens teisė į ieškinio patenkinimą, asmeniui turi būti sudarytos visos galimybės kreiptis į teismą.

Labiausiai argumentavo požiūrį į teisę kreiptis teisminės gynybos, kaip į vieningą sąvoką, turinčią dvi puses, prof. A. A. Dobrovolskis, kuris teigė, kad „teisė į ieškinį“, kaip subjektinės teisės gynimo priemonė, paprastai pasireiškia kaip teisė pareikšti ieškinį ir kaip teisė į ieškinio patenkinimą. Tačiau jis priverstas pažymėti, kad galimi atvejai, kai teisė į teisminę gynybą (teisė į ieškinį) gali pasirodyti nepagrįsta arba procesiniu teisiniu, arba materialiuoju teisiniu požiūriu. Visais šiais atvejais, pabrėžia prof. A. A. Dobrovolskis, ieškoviui nebus suteikta tos teisės, į kurią jis pretendavo, gynyba, t. y. ieškovas neturės teisės į ieškinį.

Pabandęs atskleisti sąvokos „teisė į teisminę gynybą“ esmę, žvelgdamas plačiau į civilinį procesą (į visas to meto civilinio proceso teisenas), A. A. Melnikovas teisę į teisminę gynybą laikė tiek materialiosios, tiek procesinės teisės teisiniu institutu, turinčiu materialųjį ir procesinį turinį. Procesinis turinys - tai teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos, o materialusis turinys - tai teisė į pareikštų reikalavimų patenkinimą, t. y., kaip jis teigia, teisė gauti pažeistos ar ginčijamos subjektinės teisės ar įstatymo saugomo intereso teisminę gynybą.

Teisės į gynybą, kaip viešosios subjektinės teisės, koncepcija nėra vienalytė. Vieni šios doktrinos gynėjai teigia, kad teisė į ieškinį, taigi ir teisė į gynybą, yra ne kas kita, kaip teisė reikalauti, kad teismas priimtų ieškinį ir išnagrinėtų bylą. Kiti – kad teisė į ieškinį reiškia teisę reikalauti, kad teismas išnagrinėtų bylą iš esmės ir priimtų atitinkamą sprendimą. Ši teorija nuo pirmosios skiriasi tuo, kad teisės į gynybą įgyvendinimas iškėlus bylą nesibaigia. Teigiama, kad teisė į gynybą būtų įgyvendinta tik jeigu byla būtų išnagrinėta iš esmės ir priimtas teismo sprendimas. Treti teigia, kad teisė į ieškinį yra teisė į ieškoviui palankų teismo sprendimą. Ši teisė yra tik tada, kai ginčas priklauso teismo kompetencijai, o ieškovo reikalavimas pagrįstas. Manytina, kad trečioji nuomonė yra ginčytina, nes, kaip minėta, teisė kreiptis į teismą ir teisė reikalauti patenkinti ieškinį, nors ir susijusios, tačiau yra dvi skirtingos teisės. Paminėtina, kad rusų

procesualistas V. S. Čiževskij²⁴ nurodo, kad asmeniui turi būti užtikrinama įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą. Kreiptis galima ne bet kaip. Asmuo turi teisę kreiptis į teismą tik įstatymų nustatyta tvarka ir turi įgyvendinti kitus įstatymo nustatytus reikalavimus: sumokėti žyminį mokestį, kreiptis į priskirtiną teismą ir pan.

Teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos sieti su bylos baigtimi, lygiai taip pat, kaip ir atriboti ją nuo materialiojo teisinio reikalavimo, kurį reiškia besikreipiantis į teismą asmuo, neleistina, nes tai, pirmiausia, prieštarauja teisminės gynybos prieinamumo principui. Vienas iš pagrindinių teismo, nagrinėjančio civilinę bylą, tikslų yra ginti interesus asmenų, kurių materialiosios subjektinės teisės ar įstatymo saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, siekiant kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių. Tai galima pasiekti tik tinkamai teismui taikant įstatymus civilinių bylų procese ir priimant teisėtus ir pagrįstus sprendimus, grindžiamus visapusiškai ištirtais įrodymais. Toks sprendimas besikreipusiam į teismą asmeniui gali būti palankus arba ne. Bet ir vienu, ir kitu atveju asmuo pareiškė savo materialiuosius teisinius reikalavimus ir įgyvendino jam priklausančią teisę kreiptis į teismą, o teismas įvykdė savo pareigą išnagrinėti bylą iš esmės, nepriklausomai nuo to, kad vienu atveju asmeniui buvo suteikta teisminė gynyba, o kitu - ne. Teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos absoliučiai nepriklauso nuo to, ar pareikštas reikalavimas yra besikreipiančio asmens, ar ne. Nesant savarankiškos teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos, nepriklausančios nuo proceso rezultatų, teismas negalėtų įgyvendinti jam įstatymų leidėjo keliamų uždavinių ir pagrindinės funkcijos - įgyvendinti teisingumą.

Kalbant apie Lietuvos nacionalinę teisę pažymėtina, kad asmens teisės kreiptis į teismą principo turinį įtvirtina ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai, pavyzdžiui, Civilinio proceso kodeksas (toliau – CPK). Pagal CPK²⁵ 5 straipsnio 1 dalį kiekvienas suinteresuotas asmuo turi įstatymo nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama teisė arba įstatymo saugomas interesas. CPK 5 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad teismas imasi nagrinėti civilinę bylą pagal asmens arba jo atstovo, kuris kreipėsi dėl teisės ar įstatymo saugomos intereso gynimo, pareiškimą²⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad teisė į teisminę gynybą - tai sudėtingo turinio proceso teisės sąvoka. Šios teisės turinį sudaro dvi tarpusavyje glaudžiai susijusios subjektinės teisės, kurios tik drauge sudaro teisės į teisminę gynybą sąvoką. Teisėje į teisminę gynybą reikia skirti, pirma -

²⁴ ЧИЖЕВСКИЙ В. С. Комментарии по гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. – Москва: книжный мир, 2003, с. 6.

²⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (Valstybės žinios., 2002, Nr.36-1340).

²⁶ VĖLYVIS S., ABROMAVIČIENĖ G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. Jurisprudencija, 2006 (80); p. 124.

subjektinę procesinę teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos ir, antra - subjektinę materialiąją teisę į to reikalavimo, kurio gynybos siekia besikreipiantis asmuo, patenkinimą. Kiekviena iš šių subjektinių teisių, kaip teisminės gynybos sąvokos turinio sudėtinės dalys, turi tik joms būdingą turinį. Tik tuo atveju, jeigu besikreipiantis į teismą teisminės gynybos asmuo turi ir subjektinę procesinę teisę kreiptis į teismą, ir subjektinę materialiąją teisę į pareikštų reikalavimų patenkinimą, galima teigti, kad šiam asmeniui priklauso (jis turi) teisę į teisminę gynybą ir kad ši gynyba jam bus suteikta.

Asmens teisės kreiptis į teismą principo turinį civilinėse bylose, jo ypatumus Lietuvos teismų ir EŽTT praktikoje plačiau panagrinėsime kitoje darbo dalyje.

2. TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ TEISMINĖS GYNYBOS UNIVERSALUMAS

Teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos universalumo principas reiškia, jog kiekvienas asmuo turi teisę ginti savo teises teisme ir niekas negali kliudyti jam kreiptis į teismą.

Universalumo principas dažnai yra pabrėžiamas ir Lietuvos teismų praktikoje. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. sausio 8 d. nutartyje²⁷ nurodė, jog „kreipimasis į teismą yra subjektyvi procesinė Konstitucijos garantuota asmens teisė“.

Bylų priskirtinumo teismams institutas yra universalumo principo dalis, kuri padeda nustatyti, kokios institucijos kompetencijai priklauso nagrinėti ginčą, t. y., kieno jurisdikcijoje yra ginčas. Bylų priskirtinumas teismams - tai bylų visumos priskyrimas teismo kompetencijai.

Kalbant apie teisės kreiptis į teismą universalumą, pirmiausia pažymėtina, jog jeigu įstatymas kokių nors ginčų dėl teisės nagrinėjimą priskiria ne teismo, o kitų, pavyzdžiui, vykdomosios valdžios, institucijų kompetencijai, teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos universalumo principas reikalauja, kad asmeniui būtų garantuota teisė skusti tokių institucijų priimtą sprendimą teismui. Dėl šios priežasties civilinių bylų priskirtinumo teismui, t. y. teismo kompetencijos klausimus gali reguliuoti tik įstatymas, o ne įstatymų lydymasis aktas (poįstatyminis aktas).

Civilinių bylų priskirtinumas teismams yra viena iš teisės kreiptis į teismą prielaidų. Kai ginčas nepriklauso spręsti teismui, asmuo neturi teisės kreiptis į teismą. Remiantis Lietuvos teismų praktika, priklauso ar ne ginčas dėl teisės spręsti teismui, *ex officio* turi nustatyti pats teismas. Net jeigu įstatyme ir būtų aiškiai nurodyta, kad ginčas teismui nepriklauso spręsti, teismas šį įstatymą turėtų įvertinti Konstitucijos 30 straipsnio pirmosios dalies požiūriu. Tokiais atvejais teismas, tiesiogiai taikdamas Konstitucijos 30 straipsnį, galėtų priimti asmens pareiškimą ir Konstitucijos 110 straipsnyje nurodyta tvarka kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymo, nustatančio visuotinio ginčų dėl teisės priskirtinumo teismui principo ribojimą atitikties su Konstitucijos 30 straipsniui.

Atvejus, kai įstatymas neaiškus ar yra konkrečių teisės normų, nustatančių civilinių bylų priskirtinumą, prieštaravimų, gali išspręsti pats teismas, tiesiogiai taikdamas Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį ir vadovaudamasis CPK 24 straipsniu. CPK 24 straipsnio 2 dalis įtvirtina ginčo priskyrimo teismui prioriteto taisyklę, t. y., kad iškilus abejonėms ar galiojančių įstatymų kolizijai dėl konkretaus ginčo priskyrimo teismui ar kitai institucijai, ginčas nagrinėjamas teisme. Minėtų norminių aktų nuostatų dėka užtikrinama, kad byla pakliūtų į teismą.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-14/2003.

Šias nuostatas galima išvelgti ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, kurioje numatyta, kad kiekvieną ginčą turi spręsti teismas. Dėl nurodytų priežasčių CPK 24 straipsnio 2 dalis imperatyviai nustato, kad kilus abejonių arba įstatymų kolizijai dėl konkretaus ginčo priskyrimo teismui ar kitai institucijai, ginčas nagrinėjamas teisme.

Tačiau reikia pažymėti, kad nepaisant imperatyvių įstatymo nuostatų, galimos tam tikros išimtys. Pavyzdžiui, 1999 m. liepos 7 d. Investicijų įstatymo 6 straipsnio 2 dalyje nustatoma, kad užsienio investuotojo ir Lietuvos Respublikos ginčus dėl jų teisių ir teisėtų interesų pažeidimų (investicinius ginčus) šalių susitarimu nagrinėja Lietuvos Respublikos teismai, tarptautiniai arbitražai ar kitos institucijos. Užsienio investuotojas investicinių ginčų atvejais turi teisę tiesiogiai kreiptis į Tarptautinį investicinių ginčų sprendimo centrą. Tokia įstatymo nuostata siekiama apsaugoti užsienio investuotojų interesus²⁸.

Vienok Lietuvos Respublikos įstatymuose numatytos išimtys, kai atitinkami ginčai nepriklauso (nepriskirtini) spręsti teismui, mūsų nuomone, ne visada yra pagrįstos. Šiuo atžvilgiu teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos universalumo principą bei draudimą riboti asmens teisę kreiptis į teismą gynybos tinkamai atskleidžia, pavyzdžiui, Lietuvos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas. Konstitucinis Teismas šiame nutarime nurodė, kad „Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalies nuostata, kad atleidimo iš profesinės karo tarnybos ar kario savanorio tarnybos pagal šio įstatymo 38 straipsnio 1 dalyje numatytus pagrindus bei atleidimo iš profesinės karo tarnybos ar kario savanorio tarnybos pagal 38 straipsnio 2 dalies 10 ir 12 punktuose numatytus pagrindus, kai profesinės karo tarnybos ar kario savanorio tarnybos sutartis turėjo būti nutraukiama, atvejais teismui gali būti paduotas skundas *tik dėl teisės aktų nustatytos atleidimo tvarkos pažeidimo*, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui“²⁹.

Konstitucinis Teismas šioje byloje pažymi, kad „demokratinėje valstybėje teismas yra pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių garantija, kad „*Konstitucinis teisminės gynybos principas yra universalus*“. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme. Gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka, tačiau jokiais būdais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų

²⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2004, p. 119.

²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios., 2002, Nr. 69-2832).

paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme. Asmeniui jo pažeistų teisių gynība teisme garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso. Teisme turi būti ginamos asmenų pažeistos teisės ir teisėti interesai nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, ar ne. Konstitucinis teismas aukščiau minėtoje byloje pažymi, „kad krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos santykiai turi savų ypatumų“. Atsižvelgiant į šiuos ypatumus įstatymais gali būti nustatyti įvairūs ginčų dėl teisių ar laisvių pažeidimo sprendimo būdai, taip pat ikiteisminė tokių ginčų sprendimo tvarka. Tačiau krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos santykių ypatumai negali paneigti asmens konstitucinės teisės kreiptis į teismą dėl pažeistų savo teisių ar laisvių gynimo. Kaip minėta, Karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, jog teismui gali būti paduotas skundas tik dėl teisės aktų nustatytos atleidimo tvarkos pažeidimo. Toks teisinis reguliavimas reiškia, kad kai turi būti arba gali būti nutraukiamos profesinės karo tarnybos ar kario savanorio tarnybos sutartys ir (arba) karys atleidžiamas iš tarnybos krašto apsaugos sistemoje, atleistas karys gali kreiptis į teismą tik dėl teisės aktų nustatytos atleidimo tvarkos pažeidimo. Taigi pagal ginčijamą įstatymo 48 straipsnio 2 dalies nuostatą, kariui neleidžiama kreiptis į teismą dėl jo atleidimo iš karo tarnybos pagrįstumo. Taip pažeidžiama asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą“. Konstitucinis Teismas padarė išvadą šioje byloje, jog įstatymo 48 straipsnio 2 dalis prieštarauja Konstitucijai. Taigi, tokiu būdu pažeidžiama asmens teisė į teisingumą, yra ribojamos teismų galimybės vykdyti teisingumą³⁰.

Svarbu yra ne tik tai, kad asmens kreipimasis į teismą būtų sėkmingas procesiniu aspektu, t. y. kad teismas priimtų šį „kreipimąsi“, bet svarbios yra ir nepagrįsto ar neteisėto kreipimosi pasekmės. Dėl to, koks turėtų būti „kreipimasis“ į teismą nustato ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 13 straipsnis, kuris yra labai susijęs su minėtos Konvencijos 6 straipsniu, ir kuris taip pat reglamentuoja, jog kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, pripažintos šioje Konvencijoje, yra pažeistos, turi teisę pasinaudoti veiksminga teisinės gynybos priemone kreipdamasis į valstybės instituciją nepriklausomai nuo to, ar tą pažeidimą asmenys padarė eidami savo oficialias pareigas.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 13 straipsnio komentare pabrėžiamas teisminės gynybos veiksmingumas. Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, kad į Konvencijos 13 straipsnyje nurodytą gynybą įeina bet kokie pagrįsti tvirtinimai

³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios., 2002, Nr. 69-2832).

apie tai, kad teisės ir laisvės, numatytos Konvencijoje, buvo pažeistos besikreipiančio asmens atžvilgiu.

Europos žmogaus teisių teismas pabrėžia, kad teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos turi būti reali ir prieinama (apie teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos prieinamumą, kaip vieną iš teisės kreiptis į teismą universalumo aspektų, plačiau bus kalbama darbo 4 skyriuje). Jei kokį nors ginčą pagal valstybės teisę yra priskirta nagrinėti administracinei valstybės institucijai, tai reiškia, kad „institucijų priimami pirminiai sprendimai, turi atitikti procedūros reikalavimus, numatytus Konvencijos 6 straipsnio 1 punkte, arba jų (institucijų) priimti sprendimai turi paklusti tokios teisminės institucijos kontrolei, kuri paiso nustatytus procedūros reikalavimus.

Kaip minėta, Europos žmogaus teisių teismas daugelyje savo sprendimų konstatavo, jog Konvencijos 6 straipsnis įtvirtina ne tik procesines garantijas nagrinėti bylą teisme, bet ir teisę kreiptis į teismą. Šio Teismo požiūriu, teisė kreiptis į teismą yra vienas iš teisinės valstybės kriterijų, todėl galimybės kreiptis į teismą nebuvimas keltų abejonių, ar valstybė, kurioje ši teisė ribojama ar nepripažįstama, yra teisinė. Europos žmogaus teisių teismas sutinka su tuo, kad „administracinės institucijos, priimdamos sprendimus, gali tinkamu būdu įgyvendinti joms suteiktus plačius įgaliojimus su sąlyga, kad sprendimas neprieštaraus Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintai nuostatai.“ Taigi Europos žmogaus teisių teismas akcentuoja draudimą valstybei atsisakyti ginti asmens teises pagal Konvencijos 6 straipsnį, o ne asmens nepasitenkinimą priimtu administracinių institucijų ar teismo sprendimu. Reiškia, kad svarbiausia yra tai, jog institucijos, kurioms yra priskirta nagrinėti kokį nors ginčą, turi jį priimti ir nagrinėti savo įgaliojimų ribose, o ne atsisakyti priimti pareiškimą dėl pažeistų teisių ar laisvių gynimo, kaip nepagrįstą.

Dėl Konvencijos 13 straipsnio Europos žmogaus teisių teismas pasisako, jog „šis straipsnis negali būti aiškinamas kaip reikalaujantis vidaus gynybos priemonių dėl kiekvieno skundo, kurį individas gali pateikti, remdamasis Konvencija: privalu, kad tai būtų skundas dėl teisės, kurią Konvencijai priklauso ginti“.

Taigi, civilinių bylų priskirtinumas yra teismo kompetencija nagrinėti ir spręsti ginčus dėl teisės. Priskirtinumo apimtis tiesiogiai priklauso nuo teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos apimties. Bet kokios teisės realumas priklauso nuo galimybės ją apginti efektyviais gynimo būdais.

Teisminės gynybos prieinamumo ir universalumo principas taip pat nereiškia, kad kilus teisiniam konfliktui būtina iš karto bėgti su pareiškimu į teismą. Bylinėjimasis teisme yra paskutinė galimybė išspręsti ginčą. Ir šalių, ir visuomenės interesų požiūriu daug priimtinau kilusį ginčą išspręsti taikiai, be teismo, kitais metodais - derybomis, tarpininkavimu, taikinimo procedūra ir t. t. Todėl teisminės gynybos universalumo principo ribojimais nederėtų laikyti atveju, kai įstatymas įpareigoja šalis prieš kreipiantis į teismą pamėginti išspręsti ginčą ne teisme, pavyzdžiui, pareikšti

viena kitai pretenzija, kreiptis į neteismines ginčų nagrinėjimo institucijas. Išsprendus ginčą ne teismo tvarka, būtų sutaupyta šalių ir teismo darbo laiko, finansinių išteklių ir galbūt išsaugoti geri šalių tarpusavio santykiai. Tačiau šaliai, nepatenkintai ne teismo tvarka nagrinėto ginčo sprendimu, visada turi būti suteikta galimybė kreiptis į teismą. Kita vertus, šalių nereikėtų versti laikytis neprotingai ilgos, biurokratinės ginčo sprendimo ne teisme procedūros.

Kalbant apie asmens teisės kreiptis į teismą universalumą, manome tikslinga panagrinėti, asmens teisę kreiptis į teismą dėl nedidelės sumos. Šių laikų teisininkai į ginčų dėl nedidelių sumų teisminės gynybos poreikį bando žvelgti per proceso ekonomijos principą. Jie, pavyzdžiui, kelia tokius klausimus: galbūt pažeista teisė vis dėlto neturi būti saugoma, nors suinteresuoto asmens pasirinktas procesas tokiai teisei ginti yra tinkamas? galbūt remiantis proceso ekonomija teisminė gynyba gali būti nesuteikiama, pagrindžiant tai disproporcija tarp ginčo vertės ir sprendimui pasiekti reikalingų sąnaudų bei iš to sekančiu neekonomiškumu vykdant tokią valstybinę užduotį, nes valstybės biudžetui taip pat keliamas racionalaus lėšų panaudojimo reikalavimas?. Vis dėlto tokia argumentacija yra nesuderinama su teisinės valstybės principais. Iš teisinės valstybės principo neturėtų būti išvedamas konstitucinis-teisinis draudimas asmenims, besiginčijantiems dėl nedidelių sumų, visiškai nesuteikti teisminės gynybos. Teisminės gynybos nesuteikimas galėtų būti traktuojamas kaip prieštaraujantis Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai bei Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 daliai, kurie nesieja teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos su tam tikra ginčo verte³¹. Proceso ekonomiškumas ir teisminės gynybos prieinamumas yra kriterijai, kurie priskiriami skirtingoms ar netgi visiškai priešingoms interesų sritims. Negalima nustatyti sąsajos tarp jų tuo būdu, kad proceso ekonomiškumo sumetimais būtų atmestas teisminės gynybos prieinamumas, ir taip proceso ekonomiškumas taptų teisminės gynybos riba. Kokių kitu būdu asmuo galėtų apginti savo teises dėl nedidelių sumų, jei jam nebūtų suteikta teisė į valstybės garantuojamą teisminę gynybą? CK³² numato ne tik valstybinį civilinių teisių gynimą, bet išimtiniais atvejais suteikia teisę pačiam asmeniui imtis neatidėliotinių veiksmų, savo jėgomis ginant savo teises. Vienas tokių būdų, įtvirtintas Civiliniame kodekse, yra savigyna. Taigi CK numato du civilinių teisių gynimo būdus: valstybinį ir teisių gynimą savo jėgomis. Tačiau CK 1.139 straipsnis panaudoti savigyną ginant savo civilines teises leidžia tik griežtai šio kodekso numatytais atvejais,³³ kurie iš esmės apsiriboja teise sulaikyti turimą skolininko daiktą ar kitą turtą (CK 4.229, 6.656 str.). Tuo tarpu nedidelių sumų išieškojimas į leistinos savigynos atvejus nepatenka.

³¹ NORKUS R. Sumarinis civilinių bylų nagrinėjimas: teoriniai ir praktiniai aspektai“. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, teisė S (01). Vilnius, 2005, p. 67 - 68.

³² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės žinios., 2000, Nr. 74-2262).

³³ Žr. plačiau: MIŠKINIS P. A. Savigyna Lietuvos civilinėje teisėje. Jurisprudencija. 2002, t. 28 (20). P. 19.

Valstybė paprastai draudžia įgyvendinti savo teises patiems ir pažeistų teisių gynybą deklaruoja išimtinė valstybės funkcija. Valstybė, daugeliu atvejų uždraudusi savigyną, prisiima civilinių teisių gynimo monopolį, todėl negali palikti be teisminės apsaugos kokios nors vienos, kad ir labai mažareikšmės civilinių teisinių santykių srities.³⁴ Jei proceso išlaidos daug kartų viršija ginčo vertę, tai turi būti traktuojama kaip kaina už valstybės valdžios sutelktą teisingumo vykdymo monopolį. Be to, nesuteikimas asmenims teisminės gynybos dėl nedidelės vertės reikalavimų sukeltų pagundą skolininkui tokių reikalavimų ar skolos likučio iki tokios vertės apskritai nepadengti. Kreditorius, nenorėdamas griebtis nelegalių priemonių skolai išieškoti, būtų priverstas su tuo susitaikyti ir atsisakyti savo teisės.

Vadinasi, visiškas teisminės gynybos nesuteikimas smulkiems turtiniams ginčams nėra pateisinamas nei teisinės apsaugos nereikalingumo argumentais, nei proceso ekonomiško sumetimais. Kitoks rezultatas būtų galimas tik tada, jei būtų nustatyti požymiai, iš kurių būtų aišku, kad suteikta teisminės gynybos galimybe naudojamosi siekiant piktnaudžiauti teise.

³⁴ OLZEN D., KERFACK R. Zur gerichtlichen Durchsetzung von Minimalforderungen JR (Juristische Rundschau) 1991, s. 133 – 135.

3. BENDROSIOS ASMENS TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ PRIELAIDOS IR SĄLYGOS LIETUVOS TEISMŲ IR EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOJE

3. 1. Kai kurios asmens teisės kreiptis į teismą prielaidos

Teisminė gynyba, visų pirma, yra neatsiejama nuo subjektinės procesinės teisės kreiptis į teismą. Remdamiesi CPK 5 straipsnio turiniu, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, galime teigti, kad teisė į teisminę gynybą, taip pat teisė kreiptis į teismą yra universali, bet ne absoliuti. Ši teisė yra siejama su įstatyme numatytais sąlygomis. Konstitucijos 30 straipsnyje įtvirtinta tik galimybė tokią subjektinę teisę įgyti. Šiame Konstitucijos straipsnyje įtvirtinta ne pati subjektinė teisė, o tik vienas iš asmens teismo elementų - galimybė turėti tokią teisę. Tai reiškia, kad pati teisė į teisminę gynybą ir teisė kreiptis į teismą priklauso nuo įstatyme numatytų aplinkybių, kurios civilinio proceso teisės teorijoje vadinamos teisės kreiptis į teismą prielaidomis ir šios teisės tinkamo realizavimo sąlygomis³⁵.

Tos pačios nuostatos laikosi ir EŽTT, kuris byloje *Ivanova v. Suomija*³⁶, nurodė, jog valstybių įstatymai gali numatyti tam tikrus kreipimosi į teismą formos ir turinio reikalavimus, kurie nelaikomi teisės kreiptis į teismą ribojimu.

Grįžtant prie Lietuvos teismų praktikos, pažymėtina, jog CPK 137 straipsnio 2 dalis pateikia baigtinį pagrindų, dėl kurių teismas atsisako priimti ieškinį, sąrašą. Šiame straipsnyje įtvirtinti pagrindai laikytini teisės kreiptis į teismą prielaidomis ir sąlygomis.

Teisės kreiptis į teismą prielaidos su procesine teise kreiptis į teismą susijusios tiesiogiai. Jos reiškia, kad pareiškimą padavęs asmuo apskritai neturi teisės pareikšti ieškinį teisme. Teisės kreiptis į teismą prielaidos savo ruožtu skirstomos į teigiamas ir neigiamas. Teigiamos prielaidos yra asmens, paduodančio teismui pareiškimą, teismumas (CK 2.1. – 2.4., 2.33, 2.63, 2.74 – 2.75 str.), bylos priskirtinumas teismo kompetencijai (CPK 137 straipsnio 2 dalies 1 punktas) ir įstatymų nustatytos kategorijos bylų išankstinio sprendimo ne teisme laikymasis (CPK 137 str. 2 d. 3 p.)³⁷. Prie neigiamų teisės kreiptis į teismą prielaidų priskirtinos: įsiteisėjusių teismo ar arbitražo sprendimo, taip pat nutarties priimti ieškovo ieškinio atsisakymą ar patvirtinti šalių taikos sutartį, priimtų dėl ginčo tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu, nebuvimas (CPK 137 str.

³⁵ VĖLYVIS S., ABROMAVIČIENĖ G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. *Jurisprudencija*, 2006 (80); p. 124.

³⁶ *Ivanova v. Finland* Application no. 53054/99, Judgment of 28 May 2002 (www.echr.coe.int); prisijungimo laikas: 2006-10-18/9:05).

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2004, p. 136 - 137.

2 d. 4 p.). Kai kurias procesinės teisės kreiptis į teismą prielaidas, aktualias analizuojamai temai, panagrinėsime plačiau. Bylos priskirtinumo teismo kompetencijai, kaip vienos iš teisės kreiptis į teismą prielaidų, atskirai šiame darbo skirsnyje neaptarsime, nes apie tai pasisakyta nagrinėjant teisės kreiptis į teismą universalumo aspektą.

3.1.1. Įstatymų nustatytos tai bylų kategorijai išankstinio sprendimo ne teisme tvarkos laikymasis

Ieškinio priėmimo ir bylos iškėlimo teisme terminai ir tvarka, atsisakymo priimti ieškinį pagrindai, taip pat bylos iškėlimo ir atsisakymo priimti ieškinį teisiniai padariniai nustatyti CPK 137 straipsnyje. Šio straipsnio 2 dalyje reglamentuoti pagrindai, kuriuos nustatęs teismas turi atsisakyti priimti ieškinį. Vienas iš jų – kai suinteresuotas asmuo, kreipęsis į teismą, nesilaikė įstatymų nustatytos tai bylų kategorijai išankstinio sprendimo ne teisme tvarkos (CPK 137 str. 2 d. 3 p.).

Kalbant apie reikalavimą kreiptis pirmiau į neteisminę instituciją, būtina pažymėti, jog teismas gali atsisakyti priimti ieškinį ir nurodyti, jog asmuo privalo pirmiausia spręsti ginčą neteismine tvarka, tik tuomet, kai reikalavimas laikytis išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos kiekvienu konkrečiu atveju nurodytas įstatyme ir tik juo pagrįstas. Teismas, prieš atsisakydamas priimti pareiškimą, turi išsiaiškinti du svarbius dalykus: ar išankstinę neteisminę konkrečios bylos sprendimo tvarką numato įstatymas; ar išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos laikymasis siejamas su naikinamuoju terminu³⁸. Tik teisingai išsiaiškinus šiuos du dalykus galima išvengti nepagrįsto atsisakymo priimti ieškinį, taip atimant asmens teisę kreiptis į teismą.

Pavyzdžiui, Ieškovai R. P. ir R. I. 2005 m. liepos 21 d. kreipėsi į Vilniaus apygardos teismą su ieškiniu dėl pacientės Z. I. gyvybės atėmimu padarytos turtinės, neturtinės žalos bei laidojimo išlaidų atlyginimo. Nurodė, kad minėta žala atsirado dėl sveikatos priežiūros įstaigų ir jų darbuotojų kaltės, teikiant sveikatos priežiūros paslaugas³⁹. Vilniaus apygardos teismas 2005 m. sausio 19 d. nutartimi R. P. ir R. I. ieškinį paliko nenagrinėtą. Teismas nurodė, kad ieškovai prieš kreipdamiesi į teismą, privalo kreiptis į Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisiją. Nurodė, kad Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 17 straipsnio 1 dalis, numato, kad pacientui mirus padarytos žalos dydį pagal suinteresuotų asmenų pareiškimą nustato Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija, dalyvaujant gydytojams

³⁸ VĖLYVIS S., ABROMAVIČIENĖ G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. *Jurisprudencija*, 2006 (80); p. 127.

³⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-139/2005.

ir kitiems tretiesiems asmenims, iš kurių vėliau žalos atlyginimas gali būti išieškotas regreso tvarka. Nurodė, kad Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 17 straipsnio 3 dalyje teigiama, kad ši komisija yra ikiteisminė institucija ginčams dėl pacientams padarytos žalos atlyginimo, o pacientas nesutikdamas su komisijos sprendimu, per 30 dienų gali kreiptis su ieškiniu į teismą ginčydamas šios komisijos sprendimą. Nurodė, kad ieškovai turėtų kreiptis į Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisiją, ir tik nesutikdami su jos sprendimu, ginti savo teises teisme. Lietuvos apeliacinis teismas išnagrinėjęs atskirąjį skundą dėl minėtos Vilniaus apygardos teismo nutarties nusprendė, jog teismas nepažeidė asmens teisės kreiptis į teismą, nes šią teisę asmuo galės realizuoti vėliau, jeigu asmuo nesutiks su ikiteisminės institucijos sprendimu⁴⁰.

Pažymėtina, kad Lietuvos teismai laikosi nuostatos, jog tais atvejais, kai asmuo kreipiasi į ikiteisminio tyrimo instituciją, o ji atsisako nagrinėti asmens skundą, laikoma, jog išankstinio sprendimo ne teisme tvarka asmens skundas yra nepatenkintas.

Tai konstatavo ir Lietuvos apeliacinis teismas civilinėje byloje Nr. 2-153/2006. Šioje byloje teismas nustatė, jog pacientės kreipėsi dėl žalos padarytos medicinos darbuotojų veiksmais 2002 metais. 2004 m. liepos 13 d. buvo priimtas LR Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas Nr. IX-2361, kuris įsigaliojo 2005 m. sausio 1 d., kuris numato, kad ikiteisminė institucija ginčams dėl pacientams padarytos žalos atlyginimo yra Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisija. Ieškovės kreipėsi į Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisiją, tačiau ši atsisakė nagrinėti jų skundą, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2006 m. vasario 1 d. įsakymu Nr. V-79 patvirtinto Pacientų sveikatai padarytos žalos nustatymo komisijos darbo reglamento 3 punktu, kuriame numatyta, kad Komisijos kompetencijai priklauso tik pacientams padarytos žalos atlyginimo atvejai, kai žala buvo padaryta po 2005 m. sausio 1 d. Teismas nurodė, jog skirtingai nuo materialiosios teisės normų, kurios paprastai taikomos tiems santykiams, kurie atsirado joms jau įsigaliojus, civiliniame procese galioja atvirkštinis principas, tai yra nauja proceso norma atitinkamai pakeičia teismo proceso dalyvių elgesį, nesvarbu kada atsirado patys procesiniai teisiniai santykiai, todėl minėta komisija turėjo nagrinėti ieškovių skundą, tačiau Komisijos atsisakymas nagrinėti jų skundą laikytinas tinkamu reikalavimo pasinaudoti išankstinio ginčo sprendimo ne teisme tvarka įvykdymu⁴¹.

Tačiau praktikoje kartais daroma klaidų dėl neteisingo išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos suvokimo.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, analizuodamas teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo mechanizmą, 1999 m. balandžio 12 d. nutartyje nurodė, kad „kaip ir kiekviena teisė, teisė kreiptis į

⁴⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-139/2005.

⁴¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-153/2006.

teismą turi būti realizuojama laikantis tam tikros įstatymo nustatytos tvarkos. Taigi pozityvius teisinius padarinius kreipimasis į teismą suinteresuotam asmeniui gali sukelti tik tuo atveju, jeigu ši teisė bus įgyvendinama laikantis įstatymų nustatytos tvarkos ir sąlygų.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė būtinumą užtikrinti realų Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies veikimą. Teismas 2000 m. gegužės 22 d. nutartyje nurodė, kad sprenddamas, ar laikytasi išankstinės neteisminės ginčo sprendinio tvarkos, „[...] teismas negali apsiriboti tik formaliais kriterijais, o privalo atsižvelgti į visas bylai reikšmingas aplinkybes“.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 1999 m. balandžio 12 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje konstatavo, kad Lietuvos CPK 150 straipsnio 1 dalies 2 punktą ir kitus įstatymus, nustatančius privalomą išankstinę neteisminę ginčo sprendimo tvarką, būtina aiškinti Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, įtvirtinančios teisę kreiptis į teismą, kontekste⁴².

Tai reiškia, kad sprendžiant klausimą, ar asmuo laikėsi įstatymo nustatytos išankstinės neteisminės ginčo sprendimo tvarkos, būtina atsižvelgti ne tik į piliečio, bet ir į atitinkamų valstybės institucijų, į kurias pilietis kreipėsi, atliktus veiksmus. Tais atvejais, kai piliečio prašymas nėra svarstomas ir per teisės aktuose nustatytus terminus nepriimamas joks sprendimas arba valstybės ar savivaldos institucijos neatlieka veiksmų, kuriuos jos privalo atlikti, negali būti pripažįstama, kad pilietis nesilaikė išankstinės neteisminės ginčo nagrinėjimo tvarkos. Priešingu atveju reikėtų, kad konstitucinė teisė kreiptis į teismą tampa priklausoma nuo įvairių nepagrįstų biurokratinių reikalavimų ar klausimo sprendimo vilkinimo.

Išanalizavus civilinio proceso teisės literatūroje minėtus teiginius bei materialiosios ir civilinio proceso teisės normas, manytina, kad išankstinė neteisminė bylos sprendimo tvarka turi būti suprantama dviem prasmėmis. Įstatyme vartojama sąvoka išankstinė bylos sprendimo ne teisme tvarka, visų pirma, apima neteisminių institucijų veiklą sprendžiant tam tikrų kategorijų civilines bylas, taip pat pretenzijų tvarkos laikymąsi prieš kreipiantis į teismą. Iš to seka du šios tvarkos realizavimo būdai (kreipimasis į neteismines ginčo sprendimo institucijas arba pretenzijų pareiškimas), kurių bendras bruožas tas, kad šios tvarkos realizavimą tiek vienu, tiek kitu būdu gali nustatyti tik įstatymai.

Antras šios tvarkos įgyvendinimo būdas - privalomasis pretenzijų pareiškimas - turi kitą reikšmę, nei pirmasis. Pirmuoju atveju, teismui pareikštas reikalavimas būtinai turi būti išnagrinėtas specialiose įstatymo nustatytose neteisminėse institucijose, o privaloma pretenzijų pareiškimo tvarka yra kitokia. Visų pirma, laikydamasis pretenzijų pareiškimo tvarkos, asmuo kreipiasi ne į

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-49/1999.

nepriklausomą neteisminę ginčo sprendimo instituciją, o į priešingus interesus turintį materialiujų teisiųjų santykių subjektą. Antra, pareikšta pretenzija, skirtingai nuo pareikšto reikalavimo sprendimo neteisminėse institucijose tvarkos, nėra nagrinėjama laikantis tam tikros įstatymų nustatytos tvarkos. Ir trečia, privalomos pretenzijos pareiškimo tikslas - informuoti skolininką apie neįvykdytą prievolę arba kitų pareigų nevykdymą, suteikiant jam galimybę taikiai įvykdyti minėtus įsipareigojimus ir išvengti kreipimosi į teismą⁴³.

Kaip minėta aukščiau, CPK 24 straipsnio 2 dalis įtvirtina teisminės gynybos prioriteto taisyklę, kuri reiškia, kad jeigu iškyla abejonių arba galiojančių įstatymų kolizija dėl konkretaus ginčo priskyrimo teismui ar kitai institucijai, ginčas nagrinėjamas teisme. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1999 m. rugsėjo 6 d. nutartyje, pabrėžė, kad „teisė kreiptis į teismą <...> yra viena pagrindinių žmogaus teisiųjų, kurias gina Europos žmogaus teisiųjų ir pagrindinių laisviųjų apsaugos konvencija“. Teismas nurodė, jog svarbus yra ir CK įtvirtintas tarptautinės teisės prioriteto prieš vidaus teisę principas. Lietuvos Respublikai ratifikavus Konvenciją, ji tapo sudėtine Lietuvos teisės sistemos dalimi, teismai Lietuvos vidaus teisę turi aiškinti ir taikyti šios Konvencijos kontekste ir, esant vidaus teisės ir Konvencijos nuostatų kolizijai, suteikti prioritetą Konvencijos nuostatomis. Toje pačioje byloje Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad „civilinių bylų priskirtinumo klausimą reikia išspręsti remiantis pirmiausia Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, Europos žmogaus teisiųjų ir pagrindinių laisviųjų apsaugos konvencijos nuostatomis ir Europos žmogaus teisiųjų teismo praktika.

Teismų praktikoje kartais be pagrindo plečiamai aiškinamas būtinumas pasinaudoti išankstine ginčų sprendimo ne teisme tvarka. Pavyzdžiui, vienoje civilinėje byloje buvo nagrinėjamas nuosavybės teisės klausimas. Mūsų nagrinėjamai temai svarbu yra tai, kad apygardos teismas (kaip apeliacinės instancijos teismas) nepagrįstai nutraukė bylos dalį tuo pagrindu, kad nuosavybės teisės atkūrimo klausimai nepriskirtini teismui. Pagal 1997 m. liepos 1 d. Piliečių nuosavybės teisiųjų į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 17-19 straipsnius piliečių prašymus dėl nuosavybės teisės į žemę atkūrimo nagrinėja ir sprendimus dėl nuosavybės teisiųjų atkūrimo priima Vyriausybės įgaliotos institucijos, o teismas nagrinėja tik skundus dėl šių institucijų priimtų sprendimų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas komentuojamoje nutartyje pažymėjo, jog ši aukščiau nurodyta aplinkybė „negali būti pakankamas teisinis pagrindas teigti, kad bylos dėl nuosavybės teisės atkūrimo teismui nepriskirtinos“. Piliečių nuosavybės teisiųjų į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 17-18 straipsniuose nustatyta administracinė piliečių prašymų nagrinėjimo tvarka vertintina kaip išankstinė neteisminė nuosavybės teisės atkūrimo klausimų

⁴³ VĖLYVIS S., ABROMAVIČIENĖ G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. Jurisprudencija, 2006 (80); p. 127.

sprendimo procedūra. Tai reiškia, kad teisme toks suinteresuoto asmens reikalavimas gali būti nagrinėjamas tik po to, kai jis pasinaudojo neteismine šio klausimo sprendimo tvarka. Tačiau, „pripažinus, kad bylos dėl nuosavybės teisės atkūrimo teismui apskritai nepriskirtinos, pagrindinės žmogaus konstitucinės teisės (nuosavybės teisės) gynimas priklausytų išimtinai nuo viešosios administracijos, kas prieštarautų tiek Konstitucijos 30 straipsniui, tiek Konvencijos 6 straipsniui ir šios Konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsniui“. Ikiteisminė nuosavybės teisės atkūrimo klausimų sprendimo tvarka yra nustatyta pagrįstai ir ji pasiteisina, kadangi faktiniu grąžintino nekilnojamojo turto valdytoju ir naudotoju yra valstybė, tai, dalyvaujant ginčiuose dėl grąžintino nekilnojamojo turto jos institucijoms, šie klausimai išsprendžiami žymiai operatyviau⁴⁴.

Kaip rodo aukščiau pateiktas pavyzdys, ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka kartais be pagrindo pripažįstama bet kokių teismui nepriskirtinų klausimų sprendimais administracinėse institucijose, jeigu po to institucijų sprendimai gali būti apskūsti teismui. Darytina išvada, kad šiuo atveju yra painiojama išankstinė ginčų sprendimo ne teisme tvarka ir valstybės bei savivaldybės institucijų teisė ir pareiga spręsti jų kompetencijai priskirtinus klausimus. Jeigu pagal įstatymus tam tikrų klausimų sprendimas priskirtas atitinkamoms valstybės institucijoms nagrinėti administracine ar kita tvarka, tokią tvarką pripažinti išankstine ginčų sprendimo ne teisme tvarka galima tik tada, kai tai tiesiogiai nurodyta įstatyme. Priešingu atveju, iškeltos bylos bus nutrauktos, kaip nepriskirtinos teismui. Asmuo visada turi galimybę apskūsti administravimo subjektų ar kitų institucijų veiksmus ar neveikimą, taip pat sprendimus teismui, nes toks apskundimas reikštų ne ikiteisminės institucijos dėl ginčo priimto sprendimo apskundimą (teismui, kaip apeliacinei instancijai), o kaip atitinkamų ginčų (tarp asmens ir administravimo subjekto) priskirtinumą teismui.

Svarbu pažymėti tai, kad negali būti priskiriama išankstinei ginčo sprendimo tvarkai įvairūs materialiojoje teisėje numatyti veiksmai ar procedūros, susiję su pačios materialiosios subjektinės teisės įgyvendinimu, bet ne su jos gynimu nuo pažeidimų. Pavyzdžiui, nutraukti gyvenamosios patalpos ar žemės nuomos sutartį prieš terminą nuomotojas ar nuomininkas paprastai gali tik įspėję kitą šalį prieš tam tikrą terminą (CK 6.564, 6.565, 6.609, 6.614 str.). Šių terminų nesilaikymas iki ieškinio teisme pareiškimo nereiškia išankstinės ginčo sprendimo tvarkos pažeidimo, nes su įspėjimo terminų laikymusi materialiosios teisės normos sieja tik subjektinės teisės pažeidimo momentą ir teisę į ieškinio patenkinimą.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2004, p. 52.

3.1.2. Įsiteisėjusio teismo (arba arbitražo) sprendimo, priimto dėl ginčo tarp tų pačių šalių dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu, arba teismo nutarties priimti ieškinio atsisakymą ar patvirtinti taikos sutartį nebuvimas

CPK nurodyta, jog teismai negali nagrinėti bylų, kuriose yra įsiteisėjęs teismo ar arbitražo sprendimas, priimtas dėl ginčo tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu, arba teismo nutartis priimti ieškovo ieškinio (pareiškimo) atsisakymą ar patvirtinti šalių sudarytą taikos sutartį. Įsiteisėjusiu teismo ar arbitražo sprendimu ir nutartimi nutraukti bylą, kai atsisakoma pareiškimo ar sudaroma taikos sutartis, procesinė teismo veikla dėl byloje pareikštų reikalavimų baigiasi, nes šalių tarpusavio teisių ir pareigų klausimai yra išspręsti. Teisė kreiptis į teismą ar arbitražą laikoma įgyvendinta⁴⁵.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad įsiteisėjęs teismo ar arbitražo sprendimas arba nutartis įgyja *res judicata* galią, nes šalys netenka teisės kitoje byloje ginčyti įsiteisėjusių teismo ar arbitražo sprendimų nustatytus faktus ir teisinius santykius bei pareikšti tuos pačius reikalavimus tuo pačiu pagrindu⁴⁶. Taip ir atsisakymas priimti pareiškimą įsiteisėjus teismo ar arbitražo sprendimui arba nutarčiai, kuria patvirtintas ieškovo atsisakymas nuo ieškinio ar šalių taikos sutarties sudarymas, yra galutinis. Tačiau visais šiais atvejais tam, kad nebūtų užkirstas kelias asmenims kreiptis į teismą, būtina teisingai nustatyti bylų tapatumą.

Taigi, sprendžiant dėl atsisakymo priimti ieškinį pagrindus, būtina išsiaiškinti tris aplinkybes: ar yra teismo ar arbitražo sprendimas (nutartis), ar jis įsiteisėjęs ir ar reiškiamas naujas ieškinys tapatus jau išnagrinėtam. Sudėtingiausia yra spręsti dėl ieškinio (pareiškimo) tapatumo. Dažnai reikalavimai tik išoriškai atrodo tapatūs, nors iš tikrųjų šitaip nėra. Tapačiais ieškiniai gali būti pripažinti tik kai visiškai tapatūs visi trys elementai - šalys, ieškinio dalykas ir faktinis ieškinio pagrindas.

Tapačiais negalima pripažinti tų pačių šalių reikalavimų, jeigu pasikeitė ieškinio dalykas arba pagrindas. Šiais atvejais sprendžiant dėl ieškinių tapatumo būtina įvertinti ne tik ieškinio dalyko (reikalavimo) tapatumą ar panašumą, bet ir konkretų reikalavimų turinį.

Kai ieškinio pagrindas ar dalykas alternatyvus vienas ieškinio pagrindas arba dalykas pašalina kito galimybę ir galima remtis arba vienu, arba kitu ieškinio pagrindu arba dalyku. Pavyzdžiui, negalima reikalauti pripažinti sutarties negaliojančia ir dėl esminio suklydimo, ir dėl apgaulės, taip pat negalima reikalauti ir nutraukti sutarties atlyginant nuostolius, ir sumažinti kainos, jeigu ieškinį reiškia pirkėjas, arba sumokėti už parduotą prekę, kai ieškinį reiškia pardavėjas.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2004, p. 310.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-203/2000.

Jeigu atskirai tuo pačiu pagrindu gali būti pareikšti keli reikalavimai arba jeigu tokį pat reikalavimą galima pareikšti keliais pagrindais, ieškiniai nebus laikomi tapačiais.

Negalima laikyti tapačiais ieškinių, kuriuose nurodomas skirtingas faktinis pagrindas, t. y. kurie grindžiami skirtingais juridiniais faktais. Tapatumo taisyklių šiais atvejais negalima taikyti formaliai, nes susiklostę teisiniai šalių tarpusavio santykiai gali būti tęstiniai arba prievolė gali nesibaigti vienkartinio pareigos atlikimu. Tokiu atveju faktinis ieškinio pagrindas praėjus tam tikram laikui gali įgyti naujų savybių ir skirtis nuo buvusiojo.

Taigi, ieškinio teisenos bylų tapatumą nustatyti padedantį kriterijų randame pačiame civilinio proceso įstatyme - ieškinio teisenos tvarka nagrinėjamos bylos laikomos tapačiomis, jei sutampa ginčo šalys, ieškinio dalykas ir pagrindas (CPK 137 str. 2 d. 4, 5 p.). Tačiau, skirtingai nuo ieškinio teisenos, ypatingosios teisenos bylų tapatumą nustatančių kriterijų įstatyme nerasime, neiškūs jie ir civilinio proceso teisės literatūroje. Suprantama, kad kriterijai, kuriais vadovaujamosi nustatant ieškinio teisenos bylų tapatumą, negali būti taikomi nustatant ypatingosios teisenos bylų tapatumą dėl to, kad ypatingosios teisenos bylose nėra ieškinio, šalių ir dauguma šių bylų nėra ginčo bylos. Tačiau kai kurie ieškinio teisenos bylų tapatumą nustatantys elementai gali būti bendru orientyru nustatant tam tikrų ypatingosios teisenos bylų tapatumą.

Esminiu šias bylas individualizuojančiu elementu reikėtų laikyti, visų pirma, konkretų reikalavimą, kuris visose paminėtose bylose turi tik jam būdingą turinį (tai yra reikalavimas konkretų asmenį pripažinti mirusiu arba nežinia kur esančiu; reikalavimas konkretų asmenį pripažinti neveiksniu arba ribotai veiksniu; reikalavimas registruoti konkretų civilinės būklės aktą ar jį atkurti, pakeisti, papildyti, ištaisyti, anuliuoti; reikalavimas pripažinti konkretų daiktą bešeimininkiu ir pan.), ir šio konkretaus reikalavimo faktinį pagrindą, kuriuo remiantis šis reikalavimas turi būti patenkintas arba ne. Nepriklausomai nuo to, kas iš įstatyme numatytų asmenų kreipiasi į teismą, sutapus pareikštam konkrečiam reikalavimui ir jo faktiniam pagrindui, kuriuo remdamasis pareiškėjas prašo šį reikalavimą patenkinti, - byla turi būti pripažinta tapačia⁴⁷.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, manytume, kad ypatingosios teisenos bylų tapatumą nustatantys elementai galėtų būti:

1) juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylose, teisių atkūrimo pagal prarastus pareikštinius vertybinius dokumentus bylose (šaukiamoji teiseną) - pareiškėjas ir pareikštas reikalavimas;

2) asmens pripažinimo mirusiu arba nežinia kur esančiu bylose, asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksniu bylose - pareikštas reikalavimas ir faktinis šio reikalavimo pagrindas;

⁴⁷ VĖLYVIS S., ABROMAVIČIENĖ G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. Jurisprudencija, 2006 (80); p. 130.

3) kitose ypatingosios teisenos bylose - pareikštas reikalavimas, kadangi faktinis pagrindas, kuriuo remiantis pareiškiamas reikalavimas, įeina į paties reikalavimo turinį⁴⁸.

Kalbant apie atsisakymą ieškinio ir taikos sutartį pažymėtina, kad įsiteisėjus teismo nutarčiai, kuria patvirtinamas šalies atsisakymas ieškinio ir šalių sudaryta taikos sutartis, laikoma, kad šalių tarpusavio teisių ir pareigų klausimas yra išspręstas ir pakartotinis kreipimasis į teismą su tuo pačiu reikalavimu negalimas. Šiuo atveju asmuo savo teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos yra įgyvendinęs, nes byla užbaigta nepriėmus teismo sprendimo.

Remiantis dispozityviškumo principu, šalys, turinčios plačias galimybes laisvai naudotis savo materialiosiomis bei procesinėmis teisėmis, turi ir galimybę ginčą išspręsti taikiai, nenaudodamos valstybės prievartos. Taikos sutartimi šalys abipusių nuolaidų bei kompromisų būdu išsprendžia tarp jų kilusį ginčą ir kartu užbaigia procesą byloje. Pažymėtina, kad taikos sutarčiai sudaryti reikalinga abiejų šalių valia. Todėl vienašališkai pareiškus, pavyzdžiui, vienašališkai atsisakius pareikšto reikalavimo arba atsakovui pripažinus ieškovo pareikštą reikalavimą visiškai ar iš dalies, taikos sutartis negali būti sudaryta.

Teismas, tvirtindamas taikos sutartį, priima motyvuotą nutartį, kuria nutraukia civilinę bylą (CPK 140 str. 3 d., 293 str. 5 p.). Prieš tvirtindamas šią sutartį, teismas privalo šalims išaiškinti taikos sutarties sudarymo ir patvirtinimo teisinius padarinius (CPK 140 str. 3 d.). Teisinius padarinius sukelia ne pati taikos sutartis, o teismo nutartis, kuria ši sutartis patvirtinama. Todėl įstatyme aiškiai nurodyta, kad teismas atsisako priimti ieškinį, jeigu yra įsiteisėjusi teismo nutartis patvirtinti šalių sudarytą taikos sutartį (CPK 137 str. 2 d. 4 p.)⁴⁹.

Labai svarbu skirti taikos sutartis, sudarytas teisme, ir taikos sutartis, sudarytas ne teisme. Ne teisme sudarytos taikos sutartys teisei kreiptis į teismą įtakos neturi. Kaip minėta, tik teismo nutartimi patvirtinta taikos sutartis įgyja *res judicata* galią. Ne teismo procese sudarytos ir teismo nepatvirtintos taikos sutartys *res judicata* galios neįgyja, todėl jos neužkerta kelio šalims tuo pačiu klausimu kreiptis į teismą. Tačiau ne teisme sudaryta taikos sutartis, nutartimi patvirtinta teismo, jau įgyja *res judicata* galią.

Trumpai aptarę taikos sutartį reglamentuojančias normas ir atsižvelgiami į taikos sutarties teisinę prigimtį galime sakyti, kad šis civilinio proceso teisės institutas taikomas ieškinio teisenos byloms. Tokią išvadą grindžiame keletu aplinkybių. Pirma, kaip minėta, taikos sutarties sudarymui reikalinga abiejų šalių valia, todėl sudarant taikos sutartį būtinai turi dalyvauti dvi šalys. Dviejų šalių buvimas procese yra būtina sąlyga procesui vykti ieškinio teisenos tvarka. Tuo tarpu procesui vykti ypatingosios teisenos tvarka ši sąlyga nebūdinga. Ypatingoji teisena grindžiama dalyvavimo

⁴⁸ Žr. Ten pat.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiosios Teismo 2006 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-397/2006.

principu, čia nėra šalių, nes atsižvelgiant į ypatingosios teisenos esmę, ji nėra dvišalė. CPK 443 straipsnis numato, kad ypatingosios teisenos byloje dalyvaujantys asmenys yra pareiškėjas ir suinteresuoti asmenys. Kiekvienas tokio proceso dalyvis yra nepriklausomas ir veikia savarankiškai. Be to, nagrinėjant bylas ypatingosios teisenos tvarka gali dalyvauti tik vienas dalyvis, jei tik jis suinteresuotas bylos baigtimi. Antra, atsižvelgiant į taikos sutarties esmę ir paskirtį, taikos sutartimi siekiama taikiai išspręsti tarp šalių kilusį teisminį ginčą⁵⁰.

3.2. Asmens teisės kreiptis į teismą sąlygos

Tai, kad asmuo turi teisę kreiptis į teismą su ieškiniu, dar nereiškia, jog teismas bet kurio asmens bet kurią pareiškimą priims ir iškels civilinę bylą. Kaip ir bet kuri subjektinė teisė, teisė kreiptis į teismą realizuojama tam tikra įstatymų nustatyta tvarka. Šios teisės realizavimo tvarką numato Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas bei kiti Lietuvos Respublikos įstatymai. Kreipdamasis į teismą su ieškiniu asmuo turi laikytis įstatyme nustatytų tinkamo teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygų, kurias teismas, gavęs ieškinį, privalo aiškintis *ex officio*⁵¹.

EŽTT byloje *Bufferne v. Prancūzija*⁵² nurodė, jog Konvencijos 6 str. 1 punkto prasme, sprendimą dėl atsisakymo priimti ieškinį priima teismas, jeigu įvertina (nustato), kad paduodamame ieškinyje nėra realių ieškinio padavimo pagrindų. EŽTT pripažįsta, kad realaus ieškinio padavimo pagrindo nebuvimas yra pakankamas pagrindas (prielaida) atsisakyti priimti ieškinį.

Teisė kreiptis į teismą įgyvendinama specialia CPK nustatyta procesine tvarka. Kreipdamasis į teismą su ieškiniu asmuo turi laikytis įstatyme nustatytų tinkamo teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygų. Tinkamos teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygos pagal jų nesilaikymo procesinius teisinius padarinius taip pat skirstomos į dvi grupes, nes ne bet kokios sąlygos pažeidimas gali būti pagrindas atsisakyti priimti pareiškimą. Jeigu ieškinys neatitinka CPK 111 ir 135 straipsniuose nustatytų reikalavimų (ieškinys turi formos ar turinio trūkumų, nepridėti jo nuorašai ar kiti priedai, jis neapmokėtas žyminiu mokesčiu), teismas nustato pareiškėjui terminą procesinio dokumento trūkumams pašalinti. Terminą procesinio pobūdžio trūkumams pašalinti teismas skiria ir nustatęs trūkumus, susijusius su pareiškėjo procesiniu veiksmumu, jeigu iškeliant bylą

⁵⁰ ABROMAVIČIENĖ G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą specialiosios sąlygos. Tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos „Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai“. 2006 m. rugpjūčio 14-15 d., p. 15.

⁵¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-153/2006.

⁵² *Bufferne v. France* Application no. 54367/00, Judgment of 26 February 2002 (www.echr.coe.int): prisijungimo laikas: 2006-10-20/10:09).

juos galima pašalinti. Tokiu atveju nepripažįstama, kad civilinė byla yra iškelta, tačiau ir neatsisakoma priimti ieškinio, nes jo trūkumus galima nesunkiai ir greitai pašalinti⁵³.

Tačiau kitais atvejais, kai pareiškėjas iš esmės pažeidžia kreipimosi į teismą tvarką, teismas atsisako priimti pareiškimą. Prie šių tinkamo teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygų, kai teismas turi atsisakyti priimti pareiškimą, priskirtinos tokios aplinkybės: bylos neteismingumas teismui, kuriam paduotas pareiškimas (CPK 137 str. 2 d. 2 p.), įstatymų nustatytos tos kategorijos bylų išankstinio sprendimo ne teisme tvarkos nesilaikymas, jeigu šia tvarka dar galima pasinaudoti (CPK 137 str. 2 d. 3 p.), tapati teismo turima byla (CPK 137 str. 2 d. 5 p.), šalių susitarimas perduoti tą ginčą spręsti arbitražui, kai atsakovas prieštarauja ginčo nagrinėjimui teisme ir reikalauja laikytis arbitražinio susitarimo (CPK 137 str. 2 d. 6 p.), padavusio pareiškimą asmens neveiknumas, kai su tuo susijusių trūkumų negalima pašalinti esant bylos iškėlimo stadijai CPK 40 straipsnyje nustatyta tvarka (CPK 137 str. 2 d. 7 p.), ir įgaliojimo vesti bylą kito asmens vardu neturėjimas (CPK 137 str. 2 d. 8 p.)⁵⁴.

Kad pateikiamas ieškinys turi atitikti įstatymo nustatytus reikalavimus ir, kad jų neatitinkančio ieškinio nepriėmimas nepažeidžia asmens teisės kreiptis į teismą pripažįsta ir EŽTT. EŽTT byloje *Ivanova v. Suomija*, pareiškėja skundė Suomijos teismo sprendimą dėl to, kad Helsinkio miesto teismas (Suomija) nepriėmė jos pareiškimo, surašyto rusų kalba. EŽTT šioje byloje priėjo išvados, kad dokumentai, paduodami teismui turi būti surašyti (pateikiami) bent viena iš dviejų oficialių Suomų kalbų. Darytina išvada, kad EŽTT laikosi nuostatos, jog pareiškimai teismui turi atitikti tos šalies, kurios teismui yra adresuojama, procesiniuose įstatymuose nustatytus reikalavimus pateikiamiems procesiniams dokumentams⁵⁵.

Kai kurias nagrinėjamai temai aktualesnes teisės kreiptis į teismą tinkamo įgyvendinimo sąlygas panagrinėsime plačiau, analizuodami Lietuvos teismų ir EŽTT praktiką. Apie kitas sąlygas bus kalbama vėliau, aptariant teisės kreiptis į teismą prieinamumo klausimą.

3.2.1. Tapati teismo žinioje esanti byla

Kad vienoje byloje nebūtų priimami keli sprendimai, CPK 137 straipsnyje nurodyta, jog teismai negali nagrinėti bylų, kuriose yra įsiteisėjęs teismo ar arbitražo sprendimas, priimtas dėl ginčo tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu, arba teismo nutartis priimti ieškovo

⁵³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2004, p. 296.

⁵⁴ Ten pat, p. 297.

⁵⁵ *Ivanova v. Finland* Application no. 53054/99, Judgment of 28 May 2002 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2006-10-18/9:05).

ieškinio (pareiškimo) atsisakymą ar patvirtinti šalių sudarytą taikos sutartį. Kaip minėta aukščiau, įsiteisėjusiu teismo ar arbitražo sprendimu ir nutartimi nutraukti bylą, kai atsisakoma pareiškimo ar sudaroma taikos sutartis, procesinė teismo veikla dėl byloje pareikštų reikalavimų baigiasi, nes šalių tarpusavio teisių ir pareigų klausimai yra išspręsti ir tai laikoma teisės kreiptis į teismą prielaida. Teisė kreiptis į teismą ar arbitražą tokiu atveju laikoma įgyvendinta. Taigi CPK 137 straipsnio 2 dalies 4 punkte nurodyti atsisakymo priimti ieškinį pagrindai grindžiami draudimu tapačius reikalavimus teisme nagrinėti pakartotinai, taip pat teisine įsiteisėjusio teismo ar arbitražo sprendimo galia. Suinteresuotas asmuo teismo ar arbitražo sprendimą (nutartį), kurią mano esant neteisėtą ar nepagrįstą, turi teisę skusti įstatymuose nustatyta tvarka, bet negali pakartotinai pareikšti tapataus reikalavimo.

Tačiau ieškinį atsisakoma priimti ir tais atvejais kai teismo žinioje yra byla dėl ginčo tarp tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačių pagrindų, nors įsiteisėjusio teismo sprendimo dėl tapataus reikalavimo nėra (CPK 137 straipsnio 2 dalies 5 punktas). Šiais atvejais tapačiais ieškiniai gali būti pripažįstami taip pat, kaip ir CPK 137 straipsnio 2 dalies 4 punkto atveju, tik kai visiškai tapatūs visi trys elementai – šalys, ieškinio dalykas ir faktinis ieškinio pagrindas.

Pavyzdžiui, Klaipėdos apygardos teismas 2004 m. gegužės 7 d. sprendimu išnagrinėjo bylą pagal ieškovo UAB „Krola“ ieškinį atsakovui BUAB „Vakarų prekyba“, A. Z. dalyvaujant trečiuoju asmeniu. Naują ieškinį, kurį pirmosios instancijos teismas atisakė priimti, pateikė ieškovas BUAB „Vakarų prekyba“ atsakovams A. Z. ir UAB „Krola“. Šią nutartį šalys apskundė Lietuvos apeliaciniam teismui. Lietuvos apeliacinis teismas nurodė, jog šalių pasikeitimas procesinėmis vietomis neturi reikšmės šalių tapatumui, todėl neturi teisinės reikšmės faktas, jog ankstesnėje byloje ir naujai pareiškiamame ieškinyje pasikeitė šalių procesinė padėtis. Šie argumentai leido spręsti, jog išnagrinėto ginčo ir naujai pareiškiamo ieškinio šalys yra tapačios⁵⁶.

Be to, teismas pažymėjo, jog ieškinio dalykas – tai ieškovo per teismą pareikštas materialusis teisinis reikalavimas. Sprendžiant dėl ieškinių tapatumo būtina įvertinti ne tik ieškinio dalyko tapatumą, bet ir konkretų reikalavimų turinį. *Ieškinio pagrindą sudaro faktinės aplinkybės, t. y. tam tikri įvykiai, atsitikimai ir veiksmai, su kuriais siejamas teisės normų taikymas. Faktinės aplinkybės neapima teisinio kvalifikavimo“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. birželio 18 d. nutartis c.b. 3K-3-725/2001 m., B. R. v. Metalinių garažų bendrija „Baltupiai“, bylos kategorija Nr. 21.7.1; 115, Teismų praktika Nr. 16, P. 126-130).* Klaipėdos apygardos teismo 2004 m. gegužės 7 d. sprendime išnagrinėto ieškinio dalies faktinis pagrindas – reikalavimas, kilęs iš nuomos santykių susiklosčiusių pagal 2001 m. balandžio 3 d. negyvenamųjų patalpų nuomos sutartį su

⁵⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-160/2005.

priedais, o taip pat kasos pajamų orderio Nr. LAC 9337346 pagrindu A. Z. atliktu 240 000 Lt mokėjimu už patalpų nuomą. Apeliantas pateikdamas ieškinį rėmėsi iš esmės tomis pačiomis faktinėmis aplinkybėmis, tačiau pateikė kitoki šių faktinių aplinkybių teisinį vertinimą ir kitoki teisinį argumentavimą. Tačiau, „šalių ar dalyvaujančių byloje asmenų nenurodytų teisės normų ar teisinių argumentų parinkimas teismui sprendžiant ginčą pagal nustatytas byloje faktines aplinkybes nėra ieškinio pagrindo pakeitimas“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. birželio 18 d. nutartis c.b. 3K-3-725/2001 m., B. R. v. Metalinių garažų bendrija „Baltupiai“, bylos kategorija Nr. 21.7.1; 115, Teismų praktika Nr. 16, P. 126-130). Dėl šių argumentų teismas laikė, kad Klaipėdos apygardos teisme išnagrinėto ir naujai pateikto ieškinio faktiniai pagrindai tapatūs⁵⁷.

3.2.2. Šalių susitarimas perduoti tą ginčą spręsti arbitražui, kai atsakovas prieštarauja ginčo nagrinėjimui teisme ir reikalauja laikytis arbitražinio susitarimo

CPK 137 straipsnio 2 dalies 6 punkte numatyta, kad teismas atsisako priimti ieškinį, jeigu šalys yra sudariusios susitarimą perduoti tą ginčą spręsti arbitražui ir atsakovas prieštarauja ginčo nagrinėjimui teisme bei reikalauja laikytis arbitražinio susitarimo (Komerčinio arbitražo įstatymo 10 straipsnis), o CPK 296 straipsnio 1 dalies 9 punkte – kad teismas pareiškimą palieka nenagrinėta, jeigu šalys yra tarpusavyje sudariusios sutartį perduoti tą ginčą spręsti arbitražui⁵⁸.

Pagal komerčinio arbitražo įstatymo 9 straipsnio 1 dalį arbitražinis susitarimas yra sutartis, kuria šalys susitaria spręsti ginčus ne teismine, o arbitražine tvarka. Šalių sudarytas arbitražinis susitarimas reiškia ne ką kitą, kaip tai, jog šalys, pasirinkdamos arbitražinį ginčų sprendimo būdą, kartu eliminavo ginčus iš teismo kompetencijos. Galiojantis arbitražinis susitarimas, kaip ir kiekviena kita sutartis, šalims yra privalomas (CK 6.189 str. 1 d.) ir jo būtina laikytis (*pacta sunt servanda*)⁵⁹. Taigi teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos principo ribojimu nėra pripažįstamas ginčo perdavimas spręsti arbitražui, nes arbitražas yra alternatyva teismo procesui. Tai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pabrėžė ir 2006 m. kovo 27 d. nutartyje: „arbitražas yra valstybės pripažinta alternatyvi ginčų sprendimo procedūra, kurios metu priimtus arbitrų sprendimus valstybė įsipareigoja vykdyti taip pat, kaip ir teismo sprendimus“. Todėl galiojantis arbitražinis susitarimas reiškia, kad asmuo savanoriškai atsisakė teisės kreiptis į teismą ir pasirinko alternatyvų

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-692/2006.

⁵⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-392/2006.

ginčo sprendimo būdą (CPK 23 str., 137 str. 2 d. 6 p.) ir CPK 5 straipsnio antroji dalis, numatanti, kad atsisakymas kreiptis į teismą negalioja, šiuo atveju negali būti taikoma⁶⁰.

Tačiau reikia pažymėti, jog Komercinio arbitražo įstatymo 11 straipsnio 2 dalis nustato, kad arbitražui negali būti perduoti ginčai, jeigu viena iš šalių yra valstybės ar savivaldybės įmonė, taip pat valstybės ar savivaldybės įstaiga ar organizacija, išskyrus Lietuvos banką, jeigu tokiam susitarimui nebuvo gautas išankstinis šios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo sutikimas. Remiantis Komercinio arbitražo įstatymo 10 straipsniu, arbitražinis susitarimas gali būti pripažintas negaliojančiu vienos iš šalių reikalavimu nustačius, jog yra pažeisti šio įstatymo 9 ir 11 straipsnių reikalavimai. Tad, kai arbitražinis susitarimas neatitinka Komercinio arbitražo įstatymo 11 straipsnio, teismas gali pripažinti arbitražinį susitarimą negaliojančiu tik esant atskiram ieškovo pareikštam reikalavimui (ieškiniui). Darytina išvada, kad tik pateikus įrodymus, kad arbitražinis susitarimas yra teismo sprendimu pripažintas negaliojančiu arba šalys nauju susitarimu yra jį panaikinusios, šalių ginčai gali būti nagrinėjami teisme.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-681/2006.

4. TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ TEISMINĖS GYNYBOS PRIEINAMUMAS

Teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos prieinamumas, kaip buvo minėta, įtvirtintas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, kuri nurodo, kad „nustatant kiekvieno asmens civilines teises ir pareigas, asmuo turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo“. Tačiau, atkreiptinas dėmesys į tai, jog teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos prieinamumas nereiškia, kad kilus konfliktui būtina iš karto kreiptis į teismą ir, kad teismas turi nagrinėti kiekvieną socialinį konfliktą. Teismas skirtas ne bet kokiems, o ginčams dėl teisės spresti. Todėl į teismą turi būti kreipiamasi prireikus ginti pažeistą subjekcinę teisę ar įstatymo saugomą interesą, išspręsti teisinį konfliktą. Todėl ir CPK 5 straipsnis kalba ne apie bet kurio, o apie suinteresuoto asmens teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos. Suinteresuotumas būtent ir turi pasireikšti savarankišku teisiniu interesu ir būtinybe jį ginti. Tai pabrėžia ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2000 m. gegužės 15 d. nutartyje⁶¹, kurioje konstatavo „<...> kad suinteresuoto asmens teisė kreiptis į teismą nereiškia teisės reikalauti apginti nuo pažeidimų bet kieno teisę, o reiškia tik galimybę kreiptis į teismą dėl to, kad būtų apginta jo subjektyvi teisė arba įstatymų saugomas interesas“.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat pažymi, jog „tokios pat kreipimosi į teismą nuostatos įtvirtintos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 str. bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 13 str. Šios tarptautinės normos garantuoja kiekvienam, kurio teisės ir laisvės buvo pažeistos, teisę į teisminę gynybą“. Tad kreipimasis į teismą vien tik siekiant „paerzinti“ atsakovą, sudaryti jam įvairių nepatogumų ar aiškiai nepagrįsto reikalavimo pareiškimas laikytini piktnaudžiavimu teise kreiptis į teismą ir argumentuojant aptariamu kriterijumi negali būti pateisinami. Asmuo suinteresuotas yra tik tada, kai pareikšdamas ieškinį, siekia materialios ar moralinės naudos. Svarbu, kad interesas egzistuotų, būtų teisėtas ir realus. Tačiau, svarbu nepamiršti, kad bylinėjimasis teisme yra paskutinė galimybė išspręsti ginčą. Ir šalių, ir visuomenės interesų požiūriu daug priimtinau kilusį ginčą išspręsti taikiai, neįsikišant teismui, kas ypač akcentuojama tiek naujai įsigaliojusiam CK, tiek CPK, taip pat atitinkamai atsispindi ir Lietuvos Aukščiausio Teismo praktikoje. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausio Teismo Senato 2002

⁶¹ Lietuvos Aukščiausio Teismo 2000 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje R. B. v. Žemės ir kito nekilnojamo turto kadastrą ir registro valstybinę įmonę ir kt., bylos Nr. 3K-3-552/2000.

m. birželio 21 d. nutarime⁶² Nr. 35 nurodoma, kad kai tėvas ir motina gyvena skyrium, vaiko gyvenamoji vieta nustatoma tėvų susitarimu (CK 3.169 str. 1 d.). Tais atvejais, kai tėvai kreipiasi į teismą šiuo pagrindu, tačiau tarpusavio susitarimu nespėdė vaiko gyvenamosios vietos klausimo, teismas, vadovaudamasis CPK 137 straipsnio 2 dalies 1 punktu turi atsisakyti priimti ieškinį, pasiūlant šį klausimą išspręsti tėvų tarpusavio susitarimu (CPK 137 str. 3 d.).

Teisminės gynybos prieinamumas taip pat reiškia, kad bylą gali nagrinėti tik teismas, įsteigtas pagal įstatymą. Tačiau teismui vien tik iškėlus civilinę bylą teisminės gynybos prieinamumas negali būti laikomas jau įgyvendintu. Asmens teisė į teisminę gynybą apima ir teisę į sąžiningą bylos nagrinėjimą, teisę būti išklaustam, greitą ginčo išsprendimą ir t. t. Teisminę gynybą galima laikyti prieinama ir realia tik kai valstybė garantuoja, kad bet kurią civilinę bylą nagrinės kvalifikuotas, nepriklausomas ir sąžiningas teismas. Priešingu atveju, prieinamumo kriterijus tebūtų fikcija. Realus teisminės gynybos prieinamumo egzistavimas ir taikymas priklauso nuo daugelio veiksnių, taip pat nuo kitų civilinio proceso principų realumo. Taigi, teisminės gynybos prieinamumas glaudžiai susijęs su civilinio proceso principais ir negali būti realizuojamas atsietai nuo jų. Bet kuris civilinio proceso principas, taigi ir teisminės gynybos prieinamumo kriterijus, kaip neatsiejamas tų principų elementas - gali būti formalus arba realus⁶³. Nepakanka tik formaliai garantuoti asmens teisės kreiptis į teismą, dar būtina sudaryti valstybei ir protingas sąlygas šiai teisei be kliūčių įgyvendinti. Tenka pripažinti, kad iš tikrųjų pasinaudoti teise į teisminę gynybą nėra taip jau paprasta. Teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos sunkina įvairūs veiksniai. Šiuos veiksnius ir jų įtaką teisei kreiptis į teismą panagrinėsime plačiau.

4.1. Bylinėjimosi išlaidos

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje yra įtvirtintas žmogaus teisės į tinkamą teisminę gynybą principas, kas irgi yra svarbu teisminės gynybos prieinamumui įgyvendinti. Taigi, per didelis žyminis mokestis gali ne tik atgrasinti asmenį kreiptis į teismą teisminės gynybos bei versti jį ieškoti kitų pigesnių, tačiau ne visada teisėtų savo pažeistos teisės gynybos būdų, bet ir praktiškai užkirsti jam kelią pasinaudoti teismine gynyba dėl grynai finansinių problemų⁶⁴. Manytina, jog šiuo metu galiojančiame CPK žyminio mokesčio institutas

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium. Teismų praktika, 2002, Nr. 17., p.333-398.

⁶³ MIKELĖNAS V. Civilinis procesas. I dalis. Vilnius: Justina, 1997., p. 62.

⁶⁴ NEKROŠIUS V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002., p. 104.

yra sureguliuotas geriau, todėl verta žyminio mokesčio reglamentavimą palyginti su anksčiau galiojusiu procesiniame įstatyme reglamentuotu žyminio mokesčio institutu.

Bylinėjimosi išlaidų institutas turi ne tik privalumų, bet ir trūkumų. Šios išlaidos yra viena iš didžiausių kliūčių kreiptis į teismą. Didelės bylinėjimosi išlaidos gali tapti teisės į teisminę gynybą, garantuojamos tiek Konstitucijos 30 straipsnio, tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio, ribojimo priemone. Todėl nustatant bylinėjimosi išlaidų dydį turi būti atsižvelgiama į proporcingumo, teisingumo bei protingumo principus, kad nebūtų užkertamas kelias naudotis teismine gynyba. Be to, per didelės bylinėjimosi išlaidos gali skatinti asmenis imtis pigesnių, tačiau ne visada teisėtų gynybos būdų, ir atsisakyti teisės kreiptis į teismą⁶⁵.

Efektyvaus teisės kreiptis į teismą užtikrinimo problema aktuali daugelyje pasaulio valstybių. Tačiau nustatyti vienodus bylinėjimosi išlaidų dydžius, tinkamus visoms šalims, nėra įmanoma. Svarbu atsižvelgti į kiekvienos konkrečios valstybės ekonominę išsivystymą ir socialines sąlygas, siekiant nustatyti tokio dydžio bylinėjimosi išlaidas, kad teisminė gynyba būtų visiems prieinama. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacijos Nr. R(81)7 „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“ 12 punkte nurodyta, kad teismo mokesčiai riboja teisingumo įgyvendinimą, todėl, jeigu įmanoma, jie turi būti sumažinti arba panaikinti, o teismo mokesčių sistema turi būti išanalizuota, siekiant ją supaprastinti⁶⁶.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. kovo 24 d. nutartyje⁶⁷ konstatavo, kad „žyminio mokesčio nesumokėjimas paduodant pareiškimą pirmosios instancijos teismui ir to klausimo neišsprendimas pirmosios instancijos teismo sprendime nesiejami su teisingu bylos išsprendimu“. Tai rodo, kad teisės kreiptis į teismą prieinamumas, bent jau dėl žyminio mokesčio, yra pakankamai realus.

Nagrinėjant žyminio mokesčio dydžio ir teisės kreiptis į teismą prieinamumo santykį, svarbu pastebėti, kad daugiausiai teismuose vyksta turtiniai ginčai, pavyzdžiui, skolininkas nesumoka skolos, sutuoktiniai dalijasi turtą ir pan. Žyminio mokesčio diferencijavimas yra pažangus dalykas, nes jis įgalina sumažinti suinteresuotam asmeniui išlaidas kreipiantis į teismą teisminės pagalbos ir tuo pačiu užtikrina teisės kreiptis į teismą prieinamumo realumą.

Kalbant apie Lietuvos teismų praktiką pažymėtina, jog teismai laikosi nuomonės, jog teisminės gynybos prieinamumas yra siejamas su galimybe kreiptis į teismą įstatymo nustatyta tvarka. Įstatymas gina abi proceso šalis - ieškovą ir atsakovą, todėl žyminis mokeskis, atlikdamas

⁶⁵ DRIUKAS A., VALANČIUS V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius, 2006., p. 306.

⁶⁶ Recommendation No. R (81) 7 on measures facilitating access to justice. (www.coe.int; prisijungimo laikas 2007-02-15).

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje A. L. v. R. B., bylos Nr. 3K-3-402/2003.

prevencinę funkciją, saugo asmenis nuo nepagrįstų reikalavimų reiškimo teisme. CPK 83 straipsnio 3 dalis nustato, kad motyvuotu ir pagrįstu asmens prašymu teismas turi teisę iš dalies atleisti jį nuo žyminio mokesčio sumokėjimo, o pagal CPK 84 straipsnio nuostatas teismas, atsižvelgdamas į asmens turtinę padėtį, gali atidėti žyminio mokesčio sumokėjimą iki sprendimo (nutarties) priėmimo. Šių nuostatų tikslas - užtikrinti, kad asmuo turėtų realią galimybę kreiptis į teismą tais atvejais, kai dėl susidariusios sunkios turtinės padėties kreipimosi į teismą dieną jis neturi galimybės sumokėti įstatymo reikalaujamo dydžio žyminį mokestį. Sprendžiant dalinio atleidimo nuo žyminio mokesčio ar mokesčio sumokėjimo atidėjimo klausimą turi būti įvertinama turtinė prašančiojo asmens padėtis kreipimosi į teismą momentu, todėl pareiga pateikti įrodymus, patvirtinančius tokio prašymo pagrįstumą, t. y. reikalingumą atidėti žyminio mokesčio sumokėjimą, tenka prašančiam asmeniui (CPK 178 str.). Teismas asmens turtinę padėtį turi įvertinti analizuodamas pateiktų įrodymų visumą. Skirtingai nei dalinio atleidimo nuo žyminio mokesčio atveju, žyminio mokesčio sumokėjimo atidėjimas neatleidžia ieškovo nuo žyminio mokesčio sumokėjimo pareigos. Šio instituto tikslas - prievolės sumokėti žyminį mokestį nukėlimas tam tikram terminui, kuris yra tikslingas tuo atveju, jei ieškovas dėl tam tikrų priežasčių neturi galimybės sumokėti žyminio mokesčio kreipimosi į teismą dieną, tačiau pajėgus atlikti šią pareigą per ilgesnį laiko tarpą⁶⁸. Taip yra palengvinamas asmens teisės kreiptis į teismą įgyvendinimas.

Kalbant apie EŽTT praktiką teisės į teisminę gynybą prieinamumo dėl bylinėjimosi išlaidų aspektu, pažymėtina, kad Teismas konstatavo Konvencijos pažeidimą *Airey v. Airija* byloje. Šioje byloje EŽTT nurodė, kad:

- „<...> ta aplinkybė, kad nebuvo galimybės kreiptis į teismą, dėl ko skundžiasi *J. Airey*, ko gero priklauso tik nuo pastarosios asmeninės situacijos, o ne nuo pareigūnų iniciatyvos ir neturi sprendžiamosios galios. Faktinė kliūtis gali pažeisti Konvenciją lygiai taip, kaip ir teisinė kliūtis, ir tam tikri įsipareigojimai, numatyti Konvencijoje, reikalauja kartais iš valstybės pozityvių, priemonių.

- <...> nors Konvencijoje nenumatyta *klauzulė*⁶⁹ dėl teisinės pagalbos civilinėse bylose, 6 straipsnio pirmoji dalis gali kartais priversti valstybę pasirūpinti, kad, kai yra būtina, pagalbą suteiktų advokatas.

- pirma, galimybė ginti savo reikalą nedalyvaujant advokatui, gali kai kuriais atvejais užtikrinti realų kreipimąsi į teismą. Antra, (valstybės garantuojamos) teisinės pagalbos sistemos įvedimas sudaro vieną iš priemonių, užtikrinančių tokį kreipimąsi, bet yra ir kitų, pavyzdžiui, proceso supaprastinimas, o 6 straipsnio pirmoji dalis leidžia valstybei pasirinkti, kokias priemones

⁶⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-107/2007.

⁶⁹ *Klauzulė* – išlyga, išimtinė, specialiai aptarta teisinio akto nuostata.

naudoti. <...> Iš tikrųjų, jeigu Konvencija laiko svarbiausiu civilines ir politines teises, daugelis iš jų, kaip tąsą įgauna socialinį ir ekonominį pobūdį.⁷⁰

Sprendimu *J. Airey v. Airija* byloje Teismas susiejo realią galimybę, atsižvelgiant į faktinę situaciją padengti bylinėjimosi išlaidas su veiksminga teise kreiptis į kompetentingą teismą. Asmeniniai sunkumai padengti bylinėjimosi išlaidas, kurios turėtų kilti konkrečioje byloje, gali būti traktuojami kaip pakankama prielaida valstybei imtis pozityvių veiksmų garantuoti sunkioje materialinėje padėtyje esantiems asmenims realią teisę kreiptis į teismą. Teismas nurodė, kad lemiamą reikšmę, konstatuojant teismo prieinamumo principo pažeidimą, turi ne tik bylinėjimosi išlaidų ir asmens turinės padėties santykis. Spręstinos teisme problemos reikšmė ir galimi sunkūs padariniai asmeniui, kuris turi sunkumų apmokėti proceso kaštus, taip pat turi įtakos, įvertinant ar bylinėjimosi išlaidos yra protingos ir pakeliamos, ar pažeidžia Konvencijos 6 straipsnį. Tokia linkme iš principo ir toliau buvo vystoma Europos Tarybos institucijų politika bei vėlesnė Teismo jurisprudencija. Teismas pripažino, kad užtikrinant realią teisę kreiptis į teismą, valstybė laisvai pasirenka įvairias priemones. *J. Airey v. Airija* byloje jos galėjo būti ir proceso supaprastinimas, ir teisinės pagalbos užtikrinimas⁷¹.

Teismo sprendimo motyvacija *J. Airey v. Airija* byloje bei kelių teisėjų atskirosios nuomonės, jog Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija neįtvirtina valstybės pareigos teikti teisinę pagalbą civilinėse bylose, atskleidžia, kad priimdamas šį sprendimą Teismas žengė iš tiesų kontraversišką ir drąsų žingsnį, orientuotą labiau į ateitį, nei į realią to meto situaciją. Tačiau nepaisant kritikos, vertėtų pripažinti, kad šis sprendimas suteikė žymų postūmį toliau plėtoti Europos Tarybos institucijų ir atskirų Europos valstybių politiką, siekiant įgyvendinti šio sprendimo *ratio decidendi* bei aukščiau nurodytas Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijas⁷².

Praėjus daugiau kaip dvidešimčiai metų po sprendimo *J. Airey* byloje matome, jog geriau išsivysčiusios Europos valstybės pagaliau pasiekė tokį ekonominės ir socialinės raidos etapą, kada jau galima drąsiai tvirtinti, jog nemokama teisinė pagalba nepasiturintiems asmenims nekvestionuotinai tapo pamatiniu teisės principu bent jau Europos Sąjungoje⁷³.

⁷⁰ *Airey v. Airija*, Application no. 6289/73, Judgment of 9 October 1979 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2007-01-18/15:05).

⁷¹ SIMAITIS R. Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01). Vilniaus universitetas, 2006, p. 43.

⁷² SIMAITIS R. Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01). Vilniaus universitetas, 2006, p. 43.

⁷³ Ten pat., p. 45.

Pastebėtina, kad dėl valstybės apmokamos teisinės pagalbos yra pasisakęs Europos Tarybos Ministrų komitetas⁷⁴, kuris rekomendacijoje „Dėl labai neturtingų žmonių galimybių efektyviai naudotis įstatymais ir teisingumu“ nurodė valstybėms narėms „siekti, kad teisingumas būtų prieinamas patiems neturtingiausiems žmonėms („teisė į teisinę apsaugą“) <...>, lengvinti efektyvų kvaziteisinių konfliktų sprendimo metodų prieinamumą labai neturtingiems žmonėms“. Taigi, teisės kreiptis į teismą prieinamumo realumas turi būti užtikrintas, kaip vienas iš asmens pažeistų teisių ir laisvių būtinų garantų. Europos Tarybos Ministrų komitetas savo rekomendacijoje⁷⁵ „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“ nurodė valstybėms-narėms, kad svarbu yra tinkamai informuoti visuomenę apie priemones, kuriomis ji gali naudotis teisme, gindama savo interesus, kad bylų nagrinėjimas būtų greitas ir nebrangus. Tam tikrais atvejais dėl finansinių priežasčių ne visi asmenys gali pasinaudoti advokato paslaugomis, todėl jų galimybės kreiptis į teismą ar laimėti bylą gali sumažėti. Todėl valstybė privalo pasirūpinti, kad teisė į teisinę gynybą būtų prieinama visiems visuomenės nariams. Aišku, tai nėra garantuojama visiems visuomenės nariams, o tik tiems, kuriems iš tiesų tokia pagalba pagal jų finansinę padėtį yra reikalinga.

Nemokamos ar iš dalies nemokamos teisinės pagalbos, finansuojamos iš valstybės lėšų, sistemos įgyvendinimas yra labai svarbus ir Lietuvoje. Kai kuriems asmenims pakankamas lėšų neturėjimas gali tapti teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos prieinamumo ribojimo priežastimi. Anksčiau nemokama teisinė pagalba buvo daugiau akcentuojama baudžiamosiose bylose, kur sprendžiamas asmens laisvės atėmimo klausimas. Tačiau pastaruoju metu nemokamos pagalbos institutas įtvirtinamas ir civiliniuose įstatymuose. Lietuva, įgyvendindama Europos Tarybos Ministrų komisijos priimamas rekomendacijas, valstybės garantuojamą teisinę pagalbą įtvirtino CPK 20 ir 99 straipsniuose bei Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme⁷⁶. Pavyzdžiui, CPK 20 straipsnis įtvirtina civilinio proceso teisės principą, kad fiziniai asmenys turi teisę į valstybės apmokamą teisinę pagalbą įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka. Įtvirtinama, kad asmuo ir civilinėje byloje gali pasinaudoti nemokama teisine pagalba už valstybės lėšas. Šis CPK straipsnis imperatyviai nurodo, kad nemokama teisinė pagalba gali būti suteikiama tik fiziniam asmeniui ir ji nebus suteikiama juridiniam asmeniui.

Pagal Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 1 straipsnį valstybės garantuojama teisinė pagalba yra pripažįstama fiziniams asmenims, kad šie galėtų tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises ir įstatymų saugomus interesus.

⁷⁴ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos: 1976 m. vasario 18 d. rekomendacija Nr. R (76) 5; 1978 m. kovo 2 d. rekomendacija Nr. R (78) 8.

⁷⁵ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija Nr. R (81) 7.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (Valstybės Žinios., 2005, Nr. 18-572).

4.2. Procesiniai ir materialieji terminai

Analizuojant teisės kreiptis į teismą prieinamumo realumą, taip pat paminėtini yra vis dar ilgi bylų nagrinėjimo terminai, nors šiuo metu labai akcentuojamas proceso koncentruotumo bei ekonomiškumo principas, kad byla būtų išnagrinėta jau pirmajame teismo posėdyje (CPK 7 str.). CPK 7 straipsnio 1 dalis numato, kad teismas imasi civilinio proceso kodekse nustatytų priemonių, kad būtų užkirstas kelias procesui vilkinti, siekia, kad byla būtų išnagrinėta teismo vieno posėdžio metu, jeigu tai nekenkia tinkamai išnagrinėti bylą, taip pat kad įsiteisėjęs teismo sprendimas būtų įvykdytas per įmanomai trumpesnę laiką ir kuo ekonomiškiau. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vykdydamas jam priskirtą vienodo teismų praktikos ir teisės aiškinimo funkciją, proceso koncentruotumo klausimu pasisako daugelyje savo nutarčių.

Pavyzdžiui, byloje *G. K. v. AB „Turto bankas“* Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad „civilinio proceso paskirtis - užtikrinti greitą ir teisingą privatinų ginčų išsprendimą, ginčijamų civilinių teisių bei pareigų nustatymą. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis numato, kad nustatant kiekvieno asmens teises ir pareigas ar jam pareikštą kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo“⁷⁷. Taigi, kuo greičiau tarp ginčo šalių atkurti teisinę taiką bei teisingiau išnagrinėti kiekvieną civilinę bylą yra vienas iš pagrindinių civilinio proceso tikslų (CPK 2 str.).

Prof. V. Nekrošius teigia, kad Europos žmogaus teisių teisme mūsų valstybė byloje (nors ir ne civilinėje) *A. Šleževičius v. Lietuva* jau buvo pripažinta pažeidusi Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintą žmogaus teisę į kiek galima greitą bylos išnagrinėjimą. Pagrįstai teigiama, jog būtina imtis priemonių, kad bylų vilkinimo būtų išvengta, nes ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija, išreikšta ką tik aptartoje nutartyje, yra vienareikšmė - „kai procesas vilkinamas, teismas privalo būti aktyvus ir savo iniciatyva šalinti bet kokį piktnaudžiavimą teise proceso metu“. Proceso „greitinimo“ klausimu Europos Tarybos Ministrų komitetas 1981 m. gegužės 14 d. yra pasisakęs rekomendacijoje⁷⁸, kurioje pabrėžia, kad „vienas iš būdų užtikrinti realų asmenų teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą, yra pagreitinti teismo procesą“.

⁷⁷ NEKROŠIUS V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002., p. 11.

⁷⁸ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija Nr. R (81) 7 „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“.

Nors, atrodo, kad priimti sprendimą greitai ir užtikrinti, kad sprendimas tuo pačiu būtų teisingas, yra sudėtinga. Tačiau, iš pateiktos tarptautinės bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos, darytina išvada, kad „lėtas teisingumas - blogas teisingumas“, todėl procesą pagreitinanti, vis dėlto, turėtų teismas savo iniciatyva, taip užkirsdamas kelią šalims vilkinti bylos nagrinėjimą.

Teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos prieinamumo tam tikros įgyvendinimo garantijos įtvirtintos ne tik proceso įstatymuose, tačiau ir materialiosios teisės normose, pavyzdžiui, CK 1.124-1.135 straipsniuose, reglamentuojančiuose ieškinio senaties terminus. Pagal CK. 1.124 straipsnį ieškinio senatis - tai įstatymų nustatytas laiko tarpas (terminas), per kurį asmuo gali apginti savo pažeistas teises pareikšdamas ieškinį. Ieškinio senaties sąvoką reikia suprasti kaip laiką, per kurį asmuo gali priverstinai, tai yra valstybės padedamas, apginti savo pažeistas teises. Ieškinio senatis nėra laikas, per kurį asmuo gali kreiptis į teismą dėl pažeistos teisės gynimo. Net ir pasibaigus įstatymo nustatytam terminui asmuo gali kreiptis į teismą dėl teisminės gynybos, kadangi teisė į gynybą ir teisė kreiptis į teismą yra savarankiškos, viena nuo kitos nepriklausomos teisės. Ieškinio senaties instituto tikslas - sudaryti realią galimybę asmeniui apginti savo pažeistą teisę, užtikrinti civilinių santykių stabilumą ir užkirsti kelią begaliniam bylinėjimuisi, skatinti asmenį kuo greičiau ginti savo pažeistą teisę, palengvinti įrodinėjimo procesą. Taigi ieškinio senaties institutas numatytas tiek ieškovo, tiek atsakovo, tai yra abiejų šalių interesais.

4.3. Teisė kreiptis į apeliacinės instancijos bei kasacinį teismą

Kalbant apie apeliacijos teisę ir teisę kreiptis į teismą, pažymėtina, kad Konstitucijos 30 straipsnyje, nuorodos, tiesiogiai įtvirtinančios teisę skųsti priimtą teismo sprendimą nerasime. Tačiau, atsižvelgdami į tai jog Konstitucija yra pagrindinis teisės aktas, garantuojantis teisę į teisminę gynybą, galima numanyti, kad Konstitucijos 30 straipsnis apeliacijos teisę (nors ir tiesiogiai neįtvirtintą), pripažįsta tinkama teismo proceso garantija. Konstitucijos 30 straipsnio nuostata neturėtų būti aiškinama paraidžiui. Pavyzdžiui, Konstitucijos 30 straipsnyje vartojamas terminas „teismas“ apima ir teismo organizavimo bei veiklos konstitucinius principus, užtikrinančius tai, kad teismas yra nepriklausoma ir nešališka institucija. Sudarant asmeniui galimybę kreiptis į instituciją, neatitinkančią šių požymių, tegu ir pavadintą „teismu“, šio asmens teisė į teisminę gynybą nebūtų garantuota, ir Konstitucijos 30 straipsnio nuostatos būtų pripažįstamos pažeistomis.

Terminas „teisė kreiptis” taipogi pagrįstai siejamas ne tik su formaliu ginčų priskyrimu teismams, bet ir atitinkamomis garantijomis, užtikrinančiomis šios teisės realaus įgyvendinimo galimybę (pavyzdžiui, žyminio mokesčio dydžiu, nemokama teisine pagalba ir t. t.). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat laikosi nuomonės, kad Konstitucijos 30 straipsnis apima ir būtinas proceso garantijas, kurios pačiame šio straipsnio tekste nėra vardijamos. Taigi, matyt, teisė skųsti teismo sprendimą, nors ir tiesiogiai neįtvirtinta Konstitucijos 30 straipsnio tekste, yra tiek neatsiejama nuo tinkamo teismo proceso, kad nenumačius apeliacijos teisės proceso įstatymuose, konstitucinė teisė į teisminę gynybą būtų pripažinta pažeista, kadangi teismo procesas neatitiktų jam keliamų būtinų kokybės reikalavimų?⁷⁹

Pagrindinis aktas, į kurį turi būti atsižvelgiama vertinant asmens teisę į tinkamą teismo procesą, yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija⁸⁰ (toliau - Konvencija), konkrečiai jos 6 straipsnio 1 dalis, įtvirtinanti procesinio pobūdžio garantijas, sudarančias teisės į tinkamą teismo procesą turinį. Šis aktas svarbus ne tik dėl jo fundamentalumo, bet ir dėl to, kad teisės į tinkamą teismo procesą principas Lietuvos civilinio proceso teisės mokslininkų paprastai siejamas būtent su Konvencijos 6 straipsnio turiniu⁸¹. Taigi, jei laikytis pozicijos, kad teisė į tinkamą teismo procesą yra neatsiejama nuo apeliacijos teisės, apeliacijos teisė (teisė kreiptis į apeliacinės instancijos teismą) turėtų būti garantuojama Konvencijos 6 straipsnio nuostata.

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies tekste nerasime tiesioginės nuorodos į galimybę apskųsti priimtą teismo sprendimą. Bet vien dėl to negalėtume teigti, kad Konvencijos 6 straipsnis teisės į apeliaciją negarantuoja. Teisė kreiptis į teismą, nors taip pat neminima Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies tekste, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje buvo pripažinta neatsiejama Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies garantija⁸². Apskritai, Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje laikosi pozicijos, kad atsižvelgiant į ypatingą teisės į tinkamą teismo procesą reikšmę demokratinėje visuomenėje pernelyg siauras Konvencijos 6 straipsnio nuostatų aiškinimas neatitiktų šiai normai keliamų tikslų. Teismo nuomone, Konvencijos 6 straipsnio nuostatos turi būti aiškinamos atsižvelgiant į Konvencijos preambulėje įtvirtintą teisės viršenybės principą bei „civilizuotų tautų pripažįstamus bendruosius teisės principus”, įskaitant principą, kad „kiekvienas civilinis ieškiny

⁷⁹ AMBRASAITĖ G. Apeliacija civiliniame procese. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2004, p. 67.

⁸⁰ Ratifikuota 1995 m. balandžio 27 d. įstatymu Nr. I-865. (Žin., 1995, Nr. 37-913).

⁸¹ Žr. pvz.: MIKELĖNAS V. Civilinis procesas. I dalis. - Vilnius: Justitia, 1997, p. 69

⁸² Pirmą kartą tai buvo padaryta byloje *Golder v. Jungtinę Karalystę*, kurioje pažymėta, kad „teismo manymu, būtų neįtikėtina, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, detalčiai įvardydama procesines šalių garantijas jau prasidėjusiame teismo procese, pirmiausia negintų to, kas sudaro prielaidas šiomis garantijomis pasinaudoti, t. y. teisės kreiptis į teismą”. Plačiau žr. EŽTT 1974 m. spalio 12 d. sprendimą byloje *Golder v. Jungtinę Karalystę*.

gali būti pateikiamas spręsti teisėjui”, bei principą, draudžiantį atsisakyti vykdyti teisingumą⁸³. Sekdamas tokiu Konvencijos 6 straipsnio nuostatų aiškinimu, Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad kai kurios šio straipsnio suteikiamos garantijos gali būti tiesiogiai ir neįtvirtintos jos tekste, tačiau numanomos, kaip ir jau minėta teisė kreiptis į teismą. Taigi, iš to kas pasakyta galima būtų daryti prielaidą, kad teisė į apeliaciją, nors ir tiesiogiai neįtvirtinta Konvencijos 6 straipsnyje, taipogi galėtų būti numanoma Konvencijos 6 straipsnio garantija.

Vienok Europos žmogaus teisių teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad Konvencijos 6 straipsnis neįpareigoja valstybių kurti apeliacinius ar kasacinius teismus⁸⁴. Iš tokio Teismo aiškinimo logiškai sektų išvada, jog Konvencijos 6 straipsnis teisės į apeliaciją negarantuoja. Tai, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis negarantuoja apeliacijos teisės, išplauktų ir iš sisteminio Konvencijos teksto aiškinimo. Apeliacijos teisė baudžiamosiose bylose yra garantuojama Konvencijos 7 protokolo 2 straipsnyje. Tuo tarpu jei apeliacijos teisė būtų neatsiejamas Konvencijos 6 straipsnio elementas, papildomas apeliacijos teisės baudžiamosiose bylose įtvirtinimas būtų paprasčiausiai bereikalingas.

Į tokią prieštarinę Europos žmogaus teisių teismo poziciją atkreipė dėmesį ir Europos Tarybos Ministrų Komitetas, pripažindamas dėl to esant reikalinga teisė į bent vieną sprendimo apskundimo galimybę numatyti Rekomendacijoje Nr. R (95) 5⁸⁵.

Lietuvos teismų praktika nuosekliai pripažįsta asmens teisę į apeliaciją, kaip sudėtinę teisės kreiptis į teismą dalį, garantuojamą Konstitucijos. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad „Konstitucija asmeniui garantuoja teisę turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą; teisę ginti savo teises ir laisves teisme turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, - teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos; asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso; asmens pažeistos teisės, *inter alia* įgytosios teisės, ir teisėti interesai teisme turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje; asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų. Aiškindamas Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį *Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis*

⁸³ Human rights files No. 13. Article 6 of the European Convention on Human Rights – The right to a fair trial. Strasbourg: Council of Europe Press, 1994. p. 6

⁸⁴ Žr. pvz. EŽTT sprendimus bylose *Delcourt v. Belgija*, 1970 m. sausio 17 d.; *Levages Prestations Services v. Prancūzija*, 1996 m. spalio 23 d.; *Garcia Manibardo v. Ispanija*, 2000 m. vasario 15 d.; *Sotris and Nikos Koutras Attee v. Graikija*, 2000 m. lapkričio 16 d.; *Annoni Di Gussola ir kiti v. Prancūzija*, 2000 m. lapkričio 14 d.; *Miroslavsky v. Jungtinę Karalystę*, 1995 m. birželio 23 d., ir kt.

⁸⁵ Explanatory Memorandum to Recommendation Rec (1995) 5 On introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases. Žr. <https://wcm.coe.int/rsi/CM/index.jsp>

reguliuojamas, kad bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskusti bent vienos aukštesnės instancijos teismui (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas)“⁸⁶.

Šios asmens garantijos nepaneigia ir kai kurie įstatymuose įtvirtinti apeliacijos ribojimai (pavyzdžiui, CPK 303 straipsnis, 428 straipsnio 8 dalis ir kt.), nes tai yra tik bendrosios taisyklės išimtys atskirų kategorijų bylose.

Kalbant apie kasaciją, kaip apie išimtinę teismų sprendimų (nutarčių) kontrolės formą, reikia išsiaiškinti ar teisė skusti apeliacinių teismų sprendimus (nutartis), o kartu ir pirmosios instancijos teismų sprendimus (nutartis) Lietuvos Aukščiausiajam Teismui yra teisės į teisminę gynybą sudėtinė dalis. Vyrauja nuomonė, kad teisė skusti teismų sprendimus (nutartis) kasacine tvarka nėra sudėtinė teisės į teisminę gynybą dalis, konstatuojant, jog tam tikri ribojimai skusti teismų sprendimus (nutartis), kuriuos nustato įstatymų leidėjas, negali būti pripažįstami asmens teisės į teisminę gynybą ribojimu. Reikėtų sutikti su prof. V. Nekrošiaus pozicija, kad „asmens teisė į teisminę gynybą iš esmės įgyvendinama pasinaudojus pirmąja teismo instancija. Visos tolesnės galimybės skusti teismo sprendimą priklauso nuo valstybės požiūrio į teisingumo vykdymo sistemą.“ Tokią išvadą galime padaryti atlikę ir sisteminę Konstitucijos ir CPK teisės normų analizę. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus atrankos kolegija sprendama kasacinio skundo priėmimo klausimą vienoje iš nutarčių pažymėjo „jog pagal CPK 346 straipsnį kasacija nėra byloje dalyvaujančio asmens teisė, nėra sudėtinė teisės kreiptis į teismą dalis, o yra ekstraordinari teismų sprendimų teisėtumo kontrolės forma, galima tik išimtiniais atvejais.“

Nagrinėjant teisę kreiptis į kasacinį teismą aptartinas klausimas dėl kasacijos pagrindų. Jis yra svarbus dėl to, kad galiojantis CPK, lyginant su 1964 m. CPK, pakeitė kasacijos esmę. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. birželio 9 d. nutartyje⁸⁷ pažymėjo, jog „naujasis CPK ne tik įvedė atrankos (leidimų) sistemą, bet ir nustatė naujus kasacijos pagrindus. Atrankos (leidimų) sistemos įvedimas atitinka Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1995 m. vasario 7 d. rekomendaciją, kurioje nurodoma, kad aukščiausiasis teismas turėtų nagrinėti tik tokias bylas, kurių nagrinėjimas leistų plėtoti teisę ir užtikrinti vienodą jos aiškinimą, todėl būtina užtikrinti, kad į aukščiausią teismą patektų tik bylos, kurios iš tiesų turi precedento reikšmę“.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Vilnius, 2006 m. kovo 28 d).

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Raseinių žuvininkystė v. Valstybės turto fondas“, bylos Nr. 3K-3-682/2003.

4.4. Asmenys turintys teisę kreiptis į teismą

Kadangi civilinio proceso tvarka nagrinėjami privačių asmenų ginčai, kylantys iš privatinės teisės reguliuojamų materialiujų teisinių santykių, kurie grindžiami šalių autonomijos principu, tik patys šių santykių subjektai turi teisę nuspręsti, kreiptis į teismą ar ne. Vadinasi, teismas neturi teisės iškelti civilinę bylą savo iniciatyva. Kartu įstatymas numato šios bendrosios taisyklės išimtį. Viešasis interesas gali reikalauti, kad tam tikrų asmenų, pavyzdžiui, vaikų, vartotojų, įmonės darbuotojų ir panašiai, teisės būtų ginamos kitų asmenų iniciatyva. Todėl CPK 49 straipsnis numato, kad, siekdami apginti viešąjį interesą, į teismą gali kreiptis prokuroras arba kita įstatymų įgaliota institucija, pavyzdžiui, profesinė sąjunga, vartotojų teisių gynimo institucija ir panašiai. Tokia prokuroro ir kitokių institucijų teisė yra dispozityvumo principo išimtis, pateisinama būtinumu ginti viešąjį interesą.

Atstovavimo institutas civiliniame procese taip pat yra svarbus. Jeigu į teismą kreipiamasi kito asmens interesais, būtina pateikti suinteresuotojo asmens išduotą įgaliojimą veikti jo vardu. Asmuo, kuris kreipiasi į teismą kito asmens vardu ir interesais ir kuris neturi įgaliojimo, pažeidžia dispozityvumo principą, t. y. galimybę dalyvaujantiems byloje asmenims disponuoti savo nuožiūra savo teisėmis bei jų gynimo priemonėmis. Todėl pareikštą teisme tokią reikalavimą teismas atsisako priimti, vadovaudamasis CPK 137 straipsnio 2 dalies 8 punktu. Atskiro įgaliojimo nereikia tik įstatymų numatytais atvejais, pareiškiant ieškinį viešajam interesui ginti (CPK 49 str.). Prokuroras (kuris priklauso viešojo intereso gynimo subjektų ratui) turi teisę kreiptis į teismą tuomet, kai yra pagrindas manyti, jog pažeisti teisės aktų reikalavimai.

Atstovavimas pagal pavedimą ar pagal įstatymą suteikia galimybę ginti kitų asmenų pažeistas teises ar viešąjį interesą. Taigi, atstovavimo institutas išplečia teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos ribas⁸⁸. Pavyzdžiui, teisės specialistai - advokatai, jų padėjėjai, fiziniams ar juridiniams asmenims kvalifikuotai padeda įgyvendinti teisę į teisminę gynybą (už tam tikrą atlyginimą). Prokurorai, valstybės ir savivaldybių institucijos - pagal įstatymą gina viešąjį interesą ar atskirų fizinių ar juridinių asmenų teises.

Tais atvejais kai ieškinį teismui pateikia atstovas, kuris teismui nepateikia atstovavimo sutarties, teismas nustato terminą ieškinio trūkumams pašalinti, t. y. pateikti įgaliojimą veikti kito asmens vardu. Jeigu per teismo nustatytą terminą trūkumai nepašalinami ieškinį teismas atsisako priimti ir grąžina jį padavusiam asmeniui⁸⁹.

⁸⁸ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-232/2007.

⁸⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-232/2007.

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies analizė leidžia daryti išvadą, kurią akcentuoja savo nutartyse ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kad į teismą turi teisę kreiptis suinteresuotas asmuo.

Nagrinėjant subjektų galinčių kreiptis į teismą ratą, būtina panagrinėti grupės ieškinio pateikimo ypatumus. Kalbant apie subjektus galinčius paduoti grupės ieškinį reikia pažymėti, kad fizinio asmens galimybė paduoti grupės ieškinį viešojo intereso gynimui yra problematiška ta prasme, kad pagal susiklosčiusią praktiką, asmuo gali ginti tik tuos interesus, kuriuos jis gali priskirti kaip savo asmeniniams interesams. Tai dabar yra įtvirtinta ir CPK 5 str., kuriame sakoma, kad „kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas.

Viešojo intereso gynimo atveju, asmenų, kuriuos tai liečia ratas yra neapibrėžtas. Todėl negalima suformuluoti daugumai priimtino grupės ieškinio turinio⁹⁰. O jeigu ir demokratinio balsavimo, o ne konsensuso principu ieškinio turinys bus surašytas, tai mažuma nelaikys, kad jų interesas bus ginamas. O grupės ieškinio turinys, teismo sprendime gali turėti tris rezultatus: ieškiniui gali būti pritarta, nepritarta arba iš dalies pritarta. Kaip proceso baigtį antruoju ir trečiuoju atveju vertinti grupės nariams? Šios praktinės problemos šalyse, kuriose jau veikia grupės ieškinio institutas suformavo ir tam tikrą teisinę bazę. Susiformavo du grupės ieškinių proceso modeliai.

Pirmas, kai grupės nariais tampama aktyviais veiksmais išreiškiant valią įstoti į grupės ieškinio procesą (angl. *opt in*). Antrasis modelis, kai į grupės ieškinio modelį įtraukiami visi šiai interesų grupei priklausantys asmenys, bet jiems suteikiama teisė pasitraukti iš grupės (angl. *opt out*). Praktinis vieno ar kito modelio įgyvendinimas Lietuvoje būtų problematiškas, dėl tikėtina žemo visuomenės aktyvumo daryti tokius procedūrinius žingsnius⁹¹.

Sudarius sąlygas kiekvienam grupėje apibrėžti savo statusą, atsirastų sąlygos taikyti *res judicata* principą. Tiek grupės nariai, tiek kitos bylos šalys negalėtų pakartotinai pareikšti to paties ieškinio, tuo pačiu dalyku ir pagrindu. O jei tokio teismo sprendimo reikėtų, kad vėliau būtų galima pareikšti individualius ieškinius dėl žalos ir nuostolių atlyginimo, tai toks teismo sprendimas gali būti naudojamas kaip reikalavimo pagrindas, t. y. teismo sprendimas įgyja prejudicinę galią ir įrodinėti tų pačių aplinkybių jau nereikėtų⁹².

Kaip jau minėta, teisės aktuose yra įvardinti subjektai, kurie gali ginti viešąjį interesą, tačiau koku ieškiniu, individualiu ar grupės, jie tai gali daryti, klausimas yra atviras. Tai pirmiausia

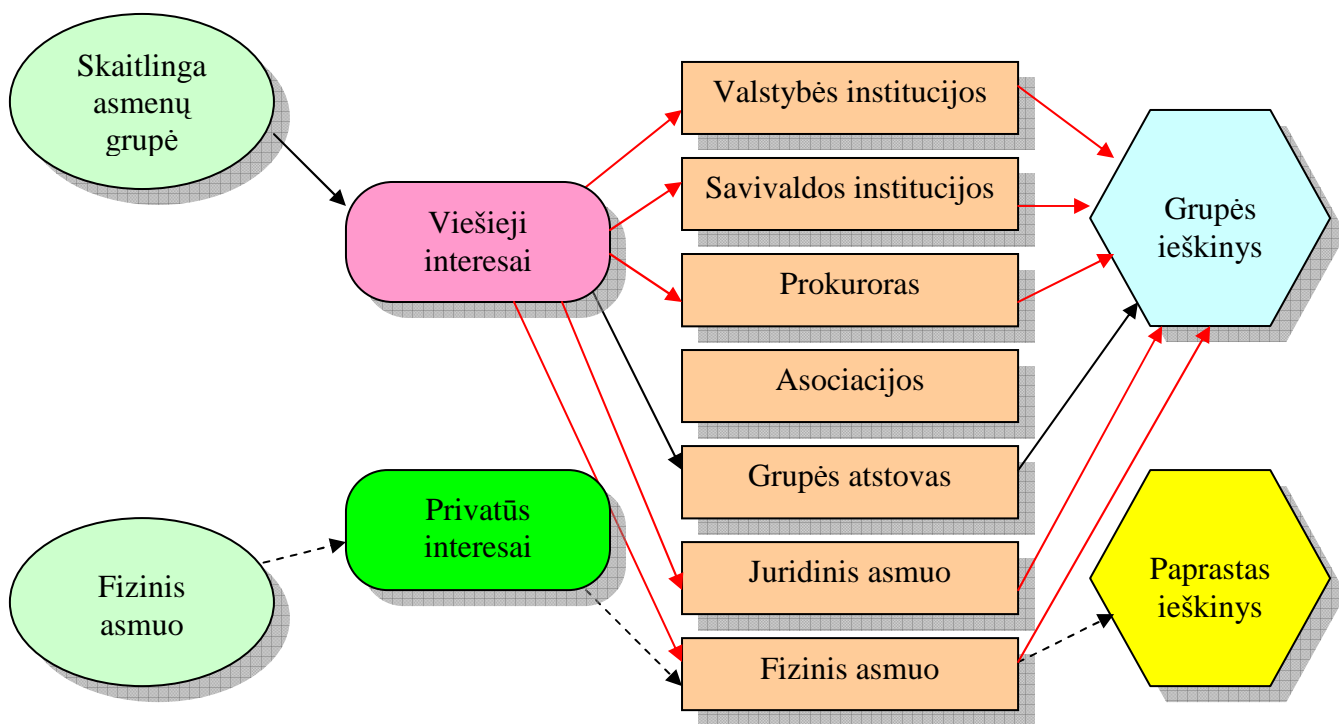
⁹⁰ DRIUKAS A., VALANČIUS V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius, 2006, p. 464.

⁹¹ KRIVKA E. Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje (Jurisprudencija, 2004, t. 52(44), p. 150 - 162).

⁹² KRIVKA E. Res judicata principo įgyvendinimo grupės ieškinių procese problemos (Jurisprudencija, 2004, t. 53(45), p. 54 - 64).

priklausytų nuo ieškinyje keliamų tikslų ir teismo sprendimo, kurio tikimasi, galios. Tačiau pagal pažeisto viešojo intereso turinį ir tikėtiną teismo sprendimo *res judicata*⁹³ galią, viešąjį interesą ginanti institucija turėtų paduoti grupės ieškinį. Grafike juodomis rodyklėmis parodytos klasikinės atstovavimo schemos, o raudonomis rodyklėmis pažymėti subjektai, kurie, mūsų manymu, galėtų atstovauti viešąjį interesą.

Subjektai turintys teisę paduoti grupės ieškinį:

⁹³ Ir kontinentinės, ir bendrosios teisės sistemos šalyse *res judicata* principas suprantamas dviem aspektais, negatyviuoju, kai teismui priėmus sprendimą dėl grupės ieškinio bylos šalys negali pakartotinai pareikšti to paties ieškinio, ir, pozityviuoju, kai teismo sprendimas gali būti naudojamas kaip reikalavimo pagrindas kitoje civilinėje byloje, t. y. teismo sprendimas įgyja prejudicinę galią. Žr. KRIVKA E. Res judicata principo įgyvendinimo grupės ieškinių procese problemos (Jurisprudencija, 2004, t. 53(45), p. 54 – 64).

Įvardinti subjektai, galintys paduoti grupės ieškinį yra tik atstovai paduoti ieškinį ir atstovauti teisme. Jie byloje yra ieškovai tik procesine teisine prasme ir jiems teismo sprendimo padariniai netaikomi. Tikrųjų ieškovų klausimas grupės ieškiniuose, jų prisijungimas ar išėjimas iš grupės, teismo sprendimo įtaka jiems, yra pakankamai sudėtingas teisinis dalykas.

4.5. Teisės kreiptis į teismą prieinamumas kreipiantis į Europos žmogaus teisių teismą

Išnagrinėjus pagrindinius teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos principo aspektus, trumpai paminėtinas teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos prieinamumo užtikrinimas tarptautiniuose teismuose, t. y. kreipiantis į Europos žmogaus teisių teismą.

Norint kreiptis į EŽTT pirmiausia reikia išsiaiškinti kokia gi yra EŽTT pagrindinė paskirtis, kokias bylas nagrinėja šis teismas. Reikia suprasti, kad EŽTT nagrinėja ne visus klausimus, kad tai nėra Lietuvos ar kitos valstybės teismų pakaitalas, EŽTT nėra apeliacinis teismas valstybės teismų atžvilgiu ir negali panaikinti ar pakeisti jų priimtų sprendimų, negali ir tiesiogiai įsikišti į apskundžiamų valstybės institucijų darbą. Europos Žmogaus teisių teismas yra tarptautinė institucija, kuri, tam tikrais atvejais, gali nagrinėti skundus asmenų, teigiančių, kad buvo pažeistos jų viena ar kelios teisės, įtvirtintos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir ją papildančiuose protokoluose⁹⁴. Taigi pati pirmiausia sąlyga yra ta, kad pareiškėjas turi įsitikinti, ar toji pažeistoji jo teisė yra įtvirtinta Konvencijoje.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 35 straipsnyje teigiama, jog Europos žmogaus teisių teismas gali priimti bylą nagrinėti tik po to, kai pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus buvo panaudotos visos valstybės vidaus teisinės gynybos priemonės, ir ne vėliau kaip per šešis mėnesius nuo tos dienos, kai buvo priimtas galutinis sprendimas pačioje valstybėje. Taigi, prieš kreipiantis į EŽTT, ypatingai svarbu kreiptis į teismines valstybės institucijas, išskyrus tuos atvejus, kai galite įrodyti, kad bet koks kreipimasis savo valstybėje būtų buvęs neveiksmingas.

Svarbu žinoti, kad EŽTT gali nagrinėti skundus tik prieš valstybes, kurios ratifikavo Konvenciją ir papildomus protokolus ir tik dėl faktų, įvykusių po tam tikrų datų. Teismui skūstis galite tik dėl valstybės institucijų (įstatymų leidybos, vykdomųjų, teisminių ar pan.) veiksmų. Teismas negali nagrinėti skundų prieš privačius asmenis ar privačias organizacijas.

Konvencijos 35 straipsnyje taip pat nurodoma, kad Teismas nepriima nagrinėti pateiktos peticijos, jei ši yra:

⁹⁴ Prieiga per internetą: <http://www.exiure.com/lithuania/lt/index.htm> (Atmintinė asmenims, ketinamiems kreiptis į Europos žmogaus teisių teismą).

a) anonimiška arba

b) iš esmės tokia pati, kurią Teismas jau svarstė, ar kuri jau buvo perduota kitai tarptautinei tiriančiai ar sprendžiančiai ginčą institucijai, ir jeigu byloje nėra jokių bylai reikšmingų naujų duomenų.

Turint omeny peticijos anonimiškumą, derėtų pabrėžti, kad išimtiniais atvejais pareiškėjas yra neskelbiamas. Pavyzdžiui, 1990 m. X byloje v. Olandiją pareiškėjas nebuvo įvardytas.⁹⁵ Tačiau visais atvejais, kaip rodo susiklosčiusi praktika, būtina pateikti informaciją, leidžiančią identifikuoti pareiškėją. Tik tokiais atvejais peticija yra priimtina.

Taisyklė, kad Teismas nepriima nagrinėti iš esmės tos pačios, jau Teismo svarstytos peticijos, atitinka bendrą *res judicata* (pilnai teismo išspręstas klausimas, to paties teismo nenagrinėjamas) principą, kuris taikomas tiek nacionalinėje, tiek tarptautinėje teisėje.

Reikia pasakyti, kad Konvencijos institucijų praktikoje dar nebuvo atvejo, kad peticija būtų atmesta dėl to, kad ji buvo įteikta kitai tarptautinei tiriančiai ar sprendžiančiai ginčą institucijai. Peticijoje *Ajinaja v. Jungtinę Karalystę* (1988 m.) Komisija nusprendė, kad jai įteikta peticija iš esmės yra tokia pati kaip ir prieš tai Tarptautinės darbo organizacijos institucijoms įteikta peticija, tačiau dėl to ji nėra nepriimtina,- abi peticijas įteikė skirtingi individai.⁹⁶

Visais atvejais, paaiškėjus bylai reikšmingiems duomenims, byla bus nagrinėjama iš naujo. Turima omeny tuos duomenis, kurie ieškovui nebuvo žinomi ankstesnės peticijos pateikimo metu. Be to, nauji duomenys gali būti reikšmingi dėl tų motyvų, kurie buvo svarbūs pripažįstant peticiją nepriimtina.

Oficialios Europos žmogaus teisių teismas kalbos yra anglų ir prancūzų, tačiau pareiškimas gali būti rašomas bet kurios valstybės, ratifikavusios Konvenciją, oficialia kalba. Taigi be jokių ribojimų galima skundą Europos žmogaus teisių teismui rašyti ir lietuviškai. Asmuo pirmiausia turi išnaudoti visas teismines institucijas Lietuvos Respublikoje, ir jeigu jis mano, kad jo teisės pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją yra pažeistos, jis turi teisę kreiptis su skundu į Europos žmogaus teisių teismą. Šios teisės įgyvendinimui taip pat nustatytas tam tikras terminas ir taisyklės, kurios šios teisės neriboja. Apibendrinant darytinos išvados, jog teisminės gynybos prieinamumo ribojimais nederėtų laikyti atvejų, kai įstatymas įpareigoja šalis prieš kreipiantis į teismą pamėginti išspręsti ginčą neteisminiu būdu, pavyzdžiui, pareikšti viena kitai pretenzijas, kreiptis į neteismines ginčų nagrinėjimo institucijas. Tačiau šaliai, nepatenkintai neteismine tvarka nagrinėto ginčo sprendimu, visada būtina suteikti galimybę kreiptis į teismą.

⁹⁵ Plačiau apie šią bylą žr.: BERGER VINCENT. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius, 1997, p. 402-403.

⁹⁶ JACOBS FRANCIS G., WHITE ROBIN C. A. The European Convention on Human Rights. Oxford, 1996, p. 360.

Teisminės gynybos prieinamumo minimalūs ribojimai (dėl žyminio mokesčio, ieškinio senaties, valstybinės nemokamos teisinės pagalbos teikimo, taip pat ir apeliacijai bei kasacijai taikomi ribojimai), netrukdo teismui priimti teisingo sprendimo, kadangi bet kokios teisės kreiptis į teismą suvaržymai yra nustatyti įstatymais ir nėra laikomi Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies pažeidimu.

IŠVADOS

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje tiesiogiai neįtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą. Tačiau EŽTT daugelyje savo sprendimų konstatavo, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis įtvirtina ne tik procesines garantijas nagrinėjant bylą teisme, bet ir teisę kreiptis į teismą.

2. Teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos apima ne vien tik konstitucines teises, kurios reglamentuotos Konstitucijoje, tačiau ir asmenų teises bei laisves, įtvirtintas kituose teisės aktuose. Toks šio principo aiškinimas ir supratimas grindžiamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsniu, kuriame numatyta, jog kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas. Ši Konvencijos norma įtvirtina principą, kad iš esmės kiekvieną teisinį ginčą turi spręsti teismas.

3. Teisės į teisminę gynybą turinį sudaro dvi tarpusavyje glaudžiai susijusios subjektinės teisės, kurios tik drauge sudaro teisės į teisminę gynybą sąvoką. Kiekviena iš šių subjektinių teisių, kaip teisminės gynybos sąvokos turinio sudėtinės dalys, turi tik joms būdingą turinį. Tik tuo atveju, jeigu besikreipiantis į teismą teisminės gynybos asmuo turi ir subjektinę procesinę teisę kreiptis į teismą, ir subjektinę materialiąją teisę į pareikštų reikalavimų patenkinimą, galima teigti, kad šiam asmeniui visa apimtimi priklauso (jis turi) teisė į teisminę gynybą ir kad ši gynyba jam bus suteikta. Tačiau ir tuo atveju, kai asmuo neturi teisės į teisminę gynybą materialiaja prasme, jam užtikrinama procesinė teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos.

4. Teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos universalumo principas reiškia, jog kiekvienas asmuo turi teisę ginti savo teises teisme ir niekas negali kliudyti jam kreiptis į teismą. Atsisakymas teisės kreiptis į teismą negalioja. Tačiau remdamiesi Lietuvos teismų ir EŽTT praktika galime teigti, kad teisė kreiptis į teismą yra universali, bet ne absoliuti. Ši teisė yra siejama

su įstatyme numatytais sąlygomis, kurių tinkamai neįgyvendinus gali būti teisėtas pagrindas atsisakyti priimti pareiškimą, t. y. teismų praktika pripažįsta tam tikrus teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos ribojimus, taip pat kreipimosi į teismą formos ir turinio reikalavimus, privalomus visiems besikreipiantiems į teismą, ir tai nelaikoma teisės kreiptis į teismą pažeidimu.

6. Reikalavimas prieš kreipiantis į teismą bandyti ginčą išspręsti neteismine tvarka negali būti vertinamas kaip konstitucinės teisės varžymas ar ribojimas, jeigu tokia tvarka yra nustatyta įstatymu, nėra pernelyg biurokратиška ar sudėtinga, ir jeigu po to, kai asmuo šį reikalavimą įvykdo, jam yra suteikiama galimybė kreiptis į teismą. Išankstinė neteisminė ginčo sprendimo tvarka, vertintina kaip racionalus teisės institutas, įgalinantis ginčus išspręsti mažesnėmis laiko sąnaudomis tiek suinteresuotiems asmenims, tiek valstybei.

7. Teisiniai santykiai šiuolaikinėje visuomenėje labai sudėtingi. Neretai labai sunku nuspręsti, ar tam tikri ginčai ar kitokie reikalavimai nėra analogiški anksčiau išspręstiems. Ieškinių tapatumo problema sprendžiama taikant tris pagrindinius kriterijus – nustačius šalių, ieškinio dalyko ir ieškinio pagrindo tapatumą. Pareiškimų ypatingojoje teisenoje tapatumą priklausomai nuo konkrečios bylos kategorijos lemia pareiškėjo asmuo, reikalavimas ir jo faktinis pagrindas. Tačiau jeigu pritaikius šiuos kriterijus išlieka pagrįsta teisinė abejonė, kad naujas ginčas ar kitoks reikalavimas nėra išspręstas įsiteisėjusiu teismo (arbitražo) sprendimu ar nutartimi, atsižvelgiant į konstitucinį teisės kreiptis į teismą principą, asmeniui turi būti užtikrinta procesinė teisė kreiptis į teismą ir jo naujas ieškinys (pareiškimas) turėtų būti priimtas nagrinėti.

8. Teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos principo ribojimu nėra pripažįstamas ginčo perdavimas spręsti arbitražui. Arbitražas yra valstybės pripažinta alternatyvi ginčų sprendimo procedūra, tai yra alternatyva teismo procesui, kurios metu priimtus arbitrų sprendimus valstybė įsipareigoja vykdyti taip pat, kaip ir teismo sprendimus. Todėl galiojantis arbitražinis susitarimas reiškia, kad asmuo savanoriškai atsisakė teisės kreiptis į teismą ir pasirinko alternatyvų ginčo sprendimo būdą.

9. Realiam teisės kreiptis į teismą užtikrinimui ES valstybėse reikalaujama sukurti veiksmingą valstybės garantuojamos (nemokamos) teisinės pagalbos sistemą. Tokią sistemą Lietuva sukūrė ir įgyvendina vadovaujantis Lietuvos Respublikos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymu, kuris nustato valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą fiziniams asmenims, kad šie galėtų tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises ir įstatymų saugomus interesus.

10. Nors nei Konstitucija, nei Konvencija tiesiogiai neįtvirtina galimybės apskūsti priimtą teismo sprendimą, vien dėl to negalima teigti, kad suinteresuotam asmeniui teisė į apeliaciją Lietuvoje negarantuota. Lietuvos oficiali konstitucinė doktrina pripažįsta, kad suinteresuotam

asmeniui turi būti sudaryta galimybė teismo baigiamąjį aktą apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui.

11. Asmuo, ketinantis kreiptis į EŽTT, pirmiausia turi išnaudoti teises galimybes visose teisminėse Lietuvos institucijose. Tik tuomet, dėl pažeistų teisių, kurias garantuoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, gynimo, asmuo turi teisę kreiptis su peticija į Europos žmogaus teisių teismą.

PASIŪLYMAI

Siekiant įvertinti, ar išankstinė ginčų sprendimo ne teisme tvarka tikrai yra pagrįsta ir neriboja asmens teisių (tiek Europos žmogaus teisių teismas, tiek Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažįsta, kad įstatymai gali nustatyti ikiteisminę ginčų nagrinėjimo tvarką), šiuo klausimu būtų tikslinga atlikti tyrimą ir išanalizuoti tam tikro laikotarpio ikiteisminę ginčų nagrinėjimo praktiką bei rezultatus visų kategorijų bylose, kurio metu būtų išsiaiškinta, kiek tokia tvarka priimtų sprendimų buvo apskūsta teismui, kiek iš jų pakeista ir panaikinta, to priežastys, bei, kas taip pat labai svarbu, kokios tokių skundų pateikimo priežastys.

Tik atlikus išsamų tyrimą, būtų galima motyvuotai atsakyti, ar ikiteisminė bylų nagrinėjimo tvarka Lietuvoje neriboja asmens teisės kreiptis į teismą. Gavus rezultatus, kurie būtų nepalankūs ikiteisminei nagrinėjimo tvarkai, t. y., jei daug ikiteisminių nagrinėjimo organų priimtų sprendimų teismai būtų pakeitę ar panaikinę, taip pat nustatytas tokios ginčų sprendimo tvarkos sudėtingumas ir biurokратиškumas, galima būtų svarstyti apie privalomos ikiteisminės ginčų sprendimo tvarkos atsisakymą visoms ar atskirų kategorijų byloms. Šiuo metu yra pagrindas manyti, kad įstatymu nustatyta atskirų kategorijų ginčų ikiteisminė nagrinėjimo tvarka leidžia juos išnagrinėti operatyviau, ekonomiškiau bei pakankamai efektyviai.

NAUDOTA LITERATŪRA

Norminiai aktai:

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995. Nr. 40-987).
2. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288).
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014).
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės žinios., 2000, Nr. 74-2262).
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (Valstybės žinios., 2002, Nr.36-1340).
6. Lietuvos Respublikos investicijų įstatymas (Valstybės žinios., 1999, Nr. 66-2127).
7. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (Valstybės Žinios., 2005, Nr. 18-572).
8. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (Valstybės žinios., 1994, Nr. 81-1514).
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Vilnius, 1994 m. vasario 14 d).
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m.liepos 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Valstybės žinios., 2002, Nr. 69-2832).
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Vilnius, 2006 m. Kovo 28 d).
12. Recommendation No. R (81) 7 on measures facilitating access to justice. (www.coe.int prisijungimo laikas 2007-02-15).
13. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos: 1976 m. vasario 18 d. rekomendacija Nr. R (76) 5; 1978 m. kovo 2 d. rekomendacija Nr. R (78) 8.
14. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija Nr. R (81) 7.
15. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija Nr. R (81) 7 „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“.

16. Explanatory Memorandum to Recommendation Rec (1995) 5 On introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases. (Žr. <https://wcm.coe.int/rsi/CM/index.jsp>).

Specialioji literatūra:

1. AMBRASAITĖ G. Apeliacija civiliniame procese. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2004.
2. ABROMAVIČIENĖ G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą specialiosios sąlygos. Tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos „Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai“. 2006 m. rugpjūčio 14-15 d.
3. BERGER VINCENT. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius, 1997.
4. Commission européenne des droits de l'homme. Aperçu des travaux et statistiques. 1995.
5. DRIUKAS A., VALANČIUS V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius, 2006.
6. Human rights files No. 13. Article 6 of the European Convention on Human Rights – The right to a fair trial. Strasbourg: Council of Europe Press, 1994.
7. JACOBS FRANCIS G., WHITE ROBIN C. A. The European Convention on Human Rights. Oxford, 1996.
8. KATUOKA S. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija Lietuvos teisinėje sistemoje. Jurisprudencija, mokslo darbai, 2000, t. 15 (7).
9. KRIVKA E. Grupės ieškinio problemos Lietuvos civilinio proceso teisėje (Jurisprudencija, 2004, t. 52(44)).
10. KRIVKA E. Res judicata principo įgyvendinimo grupės ieškinių procese problemos (Jurisprudencija, 2004, t. 53(45)).
11. LAUŽIKAS E., MIKELĖNAS V., NEKROŠIUS V. Civilinis proceso teisė. I tomas. – Vilnius: Justitia. 2003.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. – Vilnius: Teisės institutas, 2000.
13. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2004.
14. MIKELĖNAS V. Civilinis procesas. I dalis. – Vilnius: Justitia, 1997.
15. MIŠKINIS P. A. Savigyna Lietuvos civilinėje teisėje (Jurisprudencija. 2002, t. 28 (20)).
16. MOCKEVIČIUS R. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
17. NEKROŠIUS L, NEKROŠIUS V., VĖLYVIS S. Romėnų teisė. – Kaunas: Vijusta, 1996.

18. NEKROŠIUS V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.
19. NEIL ANDXIEWS. Principles of Civil procedure. – London, Sweet and Maxwell, 1994.
20. NORKUS R. Sumarinis civilinių bylų nagrinėjimas: teoriniai ir praktiniai aspektai“. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, teisė S (01). Vilnius, 2005.
21. NORKUS R. Supaprastintas civilinis procesas. Vilnius: Justitia, 2007.
22. OLZEN D., KERFACK R. Zur gerichtlichen Durchsetzung von Minimalforderungen JR (Juristische Rundschau) 1991.
23. SIMAITIS R. Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01). Vilniaus universitetas, 2006.
24. VĖLYVIS S., ABROMAVIČIENĖ G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. Jurisprudencija, 2006 (80).
25. Europos Žmogaus teisių teismo sprendimai I dalis. Vilnius: Europos Tarybos informacijos centras, 2000.
26. Europos Žmogaus teisių teismo sprendimai II dalis. Vilnius: Europos Tarybos informacijos biuras, 2001.
27. МИКЕЛЕ ДЕ САЛЬВИА., Прецеденты европейского суда по правам человека. Санкт-Петербург: юридический центр пресс, 2004.
28. Путеводитель по прецедентной практике европейского суда по правам человека за 2002 год. Москва: Московский клуб юристов, 2004.
29. ЧИЖЕВСКИЙ В. С. Комментарии по гражданскому процессуальному кодексу Российской Федераций. – Москва: книжный мир, 2003.

Teismų praktika:

1. *Airey v. Ireland*, Application no. 6289/73, Judgment of 9 October 1979 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2007-01-18/15:05).
2. *Golder v. United Kingdom*, Application no. 4451/70, Judgment of 21 February 1975 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2006-10-18/9:05).
3. *Ivanova v. Finland* Application no. 53054/99, Judgment of 28 May 2002 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2006-10-18/9:05).
4. *Kutic v. Croatia* Application no. 48778/99, Judgment of 1 June 2002 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2007-01-18/15:09).
5. *Marčia v. Belgium*, Application no. 6833/74, Judgment of 13 June 1979 (www.echr.coe.int; prisijungimo laikas: 2006-11-10/11:01).

6. *Van de Hurk v. Netherlands*, Application no. 16034/90, Judgment of 19 April 1994 (www.echr.coe.int prisijungimo laikas: 2007-02-02/12:43).
7. *Bufferne v. France* Application no. 54367/00, Judgment of 26 February 2002 (www.echr.coe.int: prisijungimo laikas: 2006-10-20/10:09).
8. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d sprendimas byloje *Delcourt v. Belgija*.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. spalio 23 d. byloje *Levages Prestations Services v. Prancūzija*.
10. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. vasario 15 d. sprendimas byloje *Garcia Manibardo v. Ispanija*.
11. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. lapkričio 16 d. sprendimas byloje *Sotris and Nikos Koutras Attee v. Graikija*.
12. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. lapkričio 14 d. sprendimas byloje *Annoni Di Gussola ir kiti v. Prancūzija*.
13. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. birželio 23 d. sprendimas byloje *Miroslavsky v. Jungtinę Karalystę*.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-14/2003.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-681/2006.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-49/1999.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-989/2000.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Kelmės rajono savivaldybė v, M. Ž., bylos Nr. 3K-3-360/2001.
19. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas/Teismų praktika, 2001, Nr. 14.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. rugsėjo 15 d. nutartis civilinėje byloje N. Ž. v. P. Jakovlevas, bylos Nr. 3K-3-442/1999.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-203/2000.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-397/2006.

23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje R. B. v. Žemės ir kito nekilnojamo turto kadastro ir registro valstybinė įmonė ir kt., bylos Nr. 3K-3-552/2000.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium (Teismų praktika, 2002, Nr. 17).
25. Aukščiausiojo Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje A. L. v. R. B., bylos Nr. 3K-3-402/2003.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Raseinių žuvininkystė v. Valstybės turto fondas“, bylos Nr. 3K-3-682/2003.
27. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-153/2006.
28. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-139/2005.
29. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-160/2005.
30. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-692/2006.
31. Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-392/2006.
32. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-107/2007.
33. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-232/2007.

Internetiniai adresai:

1. <http://www.lrkt.lt>
2. <http://www.lrs.lt>
3. <http://www.tm.lt>
4. <http://www.lat.litlex.lt>
5. <http://www.infolex.lt>
6. <http://www.teismai.lt>
7. <http://www.teismupraktika.lt>
8. <http://www.echr.coe.int/hudoc>
9. <http://www.exiure.com>

SANTRAUKA

Tiek teisė kreiptis į teismą, tiek ir nuosavybės teisė yra vienos pagrindinių žmogaus teisių, kurias gina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Ir Lietuvos Respublikos CK, ir CPK įtvirtina tarptautinės teisės prioriteto prieš vidaus teisę principą. Lietuvos Respublikai ratifikavus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, ji tapo sudėtine Lietuvos teisės sistemos dalimi, todėl teismai Lietuvos vidaus teisę turi aiškinti ir taikyti šios Konvencijos kontekste ir, esant vidaus teisės ir Konvencijos nuostatų kolizijai, suteikti prioritetą Konvencijos nuostatomis. Tokia išvada neabejotinai inspiruota Konstitucijos 135 straipsnio. Jame sakoma, kad Lietuva pripažįsta visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus. O vienas iš tokių yra tarptautinės teisės viršenybės prieš nacionalinę teisę principas. Todėl sprendžiant klausimus, susijusius su asmens teise kreiptis į teismą, pirmiausia reikia remtis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis ir Europos žmogaus teisių teismo praktika, kuri yra labai svarbi, nes plečiamai aiškina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas. Būtent Europos žmogaus teisių teismo ir Lietuvos nacionalinių teismų praktika, sprendžiant klausimus, susijusius su asmens teisės kreiptis į teismą nagrinėjama šiame darbe.

Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, kurie skirstomi į smulkesnius poskyrius bei išvados.

Pirmasis darbo skyrius skirtas asmens teisės kreiptis į teismą principo sampratos atskleidimui. Šiame skyriuje pateikiama minėto principo sąvoka, pagrindiniai bruožai bei teisinis reglamentavimas.

Antrajame darbo skyriuje aptariamas asmens teisės kreiptis į teismą universalumas.

Trečiasis darbo skyrius skirtas asmens teisės kreiptis į teismą prielaidoms ir sąlygoms analizuoti. Šis skyrius apima didžiausią darbo dalį, nes jame aptariamos bendrosios kreipimosi į teismą sąlygos bei galimi kreipimosi ribojimai Lietuvos teismų ir EŽTT praktikoje.

Ketvirtajame skyriuje analizuojamas teisės kreiptis į teismą prieinamumas.

Darbo pabaigoje pateikiamos konkrečios ir darbo esminius dalykus atspindinčios išvados.

SUMMARY

The right to apply to court and private ownership are the main human rights that are defended by Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The civil code and civil procedure code of the Republic of Lithuania consolidates the principle of priority of international law over national law. When Lithuania ratified the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, it became the part of national law system that is why Lithuanian courts should interpret and apply national law in the context of this Convention, and in the case of collision between national law and the provisions of Constitutions give priority to the attitudes of Convention. This conclusion is undoubtedly inspired by the 135 article of the Constitution, which firms that the Republic of Lithuania shall follow the universally recognised principles and norms of international law. And one of them is the supremacy of international law over national law. Therefore solving questions related with the persons right to apply to court foremost must quote the 1 part of the 30 article of the Constitution of the Republic of Lithuania, the attitudes of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and practice of the European Court of Human Rights which is very important because expansively interprets the attitudes of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Exactly the European Court of Human Rights and Lithuanian national courts practice in solving questions related with the person's right to apply to court is consideration of this work.

The work consists of preface, four chapters, which are divided into smaller sections and conclusion.

The first chapter of this work intended for the education of notion of principle of the person's right to apply to court. In this part of work is given the notion of mentioned principle, main features and legal regulation.

In the second chapter of the work are analyzed the universality of the person's right to apply to court.

Third chapter of the work is designed for the analysis of the person's right to apply to court conditions and assumptions. This chapter takes the biggest part of the whole work because are given general conditions of the appeal to court and possible restrictions of such appeal in the practice of Lithuanian courts and European Court of Human Rights.

In the fourth chapter are analyzed the accessibility of the appeal to court.

In the end of work are given concrete conclusions which reflect main work's points.